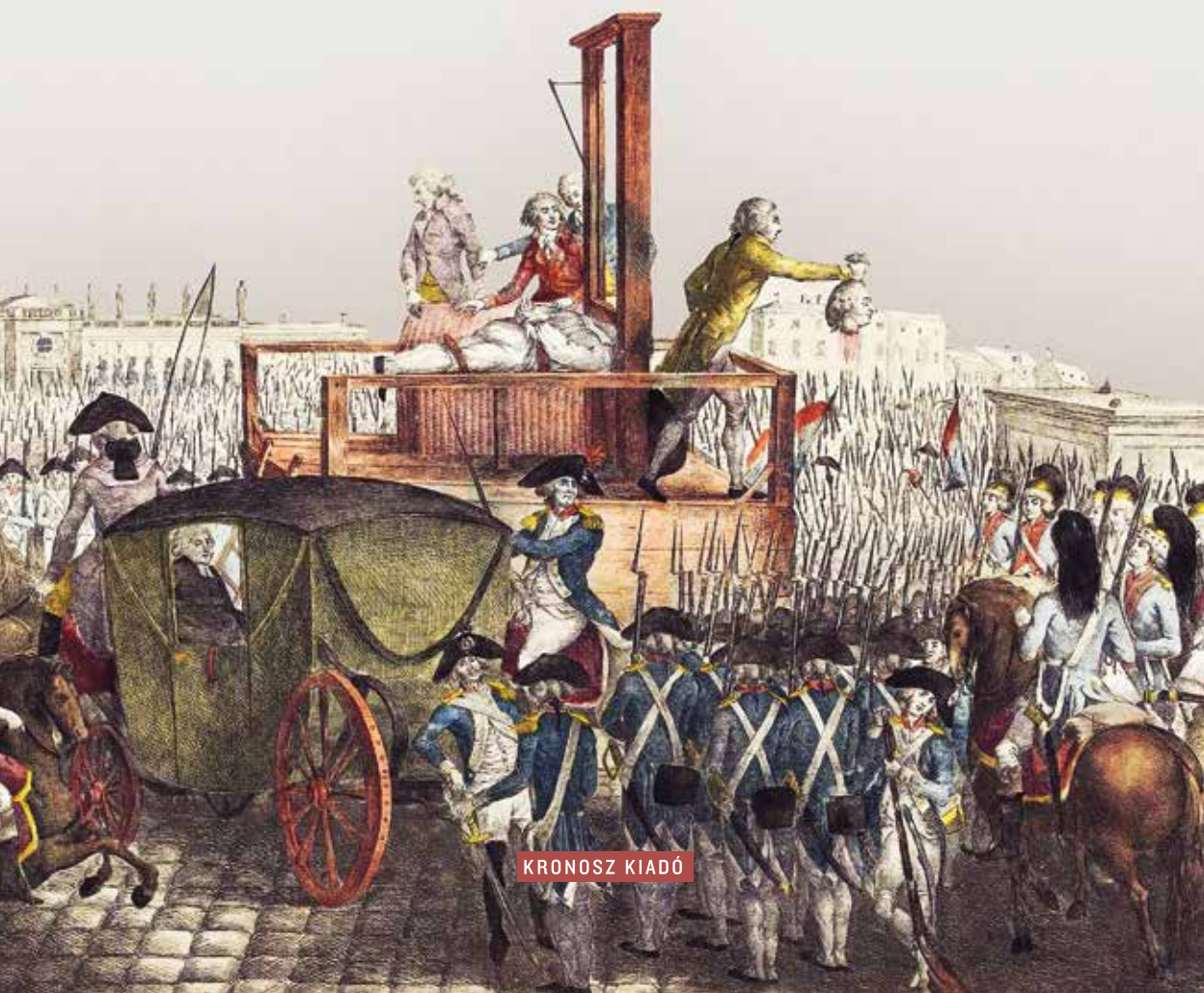

Hahner Péter

A régi rend alkonya

Egyetemes történet
1648–1815

KRONOSZ KIADÓ

Hahner Péter

A régi rend alkonya

Jelen elektronikus kiadvány a Kronosz Kiadó gondozásában
2021-ben megjelent nyomtatott kötet változatlan kiadása

print ISBN 978-615-6339-24-9

pdf ISBN 978-615-6339-25-6

HAHNER PÉTER

A RÉGI REND ALKONYA

Egyetemes történet

1648–1815

Kronosz Kiadó
Pécs, 2021

Szerkesztette, a képeket válogatta
és a mutatókat készítette:
ERŐSS ZSOLT

Olvasószerkesztő:
BELLUS IBOLYA

Korrektor:
FARKAS CHARLOTTE

A térképeket készítette:
NAGY BÉLA

Az ábrákat rajzolta:
TÓTH ADRIENN

Jelen kötet a hazai felsőfokú történelemoktatásban tankönyvként,
illetve oktatási segédanyagként használható.
A kötetben szereplő képek szabad felhasználású forrásokból származnak,
és az oktatást, illetve a tanulást segítő/kiegészítő funkcióval bírnak.

Második, javított és bővített kiadás

© Hahner Péter
© Kronosz Könyvkiadó Kft.

Ormos Mária emlékének ajánlom

TARTALOM

ELŐSZÓ AZ ÚJ KIADÁSHOZ	13
BEVEZETÉS	15
Korszakunk elnevezéséről és határaitól	17
Az újkor sajátosságai	21
I. EURÓPA DEMOGRÁFIÁJA, GAZDASÁGA ÉS TÁRSADALMA	29
Demográfia	29
Gazdaság	32
Társadalom	42
II. A KORMÁNYZÁS GYAKORLATA ÉS ELMÉLETE EURÓPÁBAN	55
Az abszolút monarchia problémája	61
A felvilágosult abszolutizmus problémája	65
Külpolitikai célok és eszközök	66
A hadügyek sajátosságai	70
A politikai eszmék	73
III. AZ EURÓPAI SZELLEMI ÉLET	85
Vallás, egyház és állam	85
A pápai hatalom csökkenése	92
Új vallási mozgalmak	96
Művészetek	100
A felvilágosodás	103
A szabadkőművesség	110
IV. ÁLLAMKÖZI KAPCSOLATOK EURÓPÁBAN 1648–1697	113
A harmincéves háború lezárása és következményei (1648–1660)	117
A francia hegemonia kora (1661–1684)	123
A fordulat (1685–1688) és az augsburgi liga háborúja (1688–1697)	133

V. ÁLLAMKÖZI KAPCSOLATOK EURÓPÁBAN 1698–1756	139
A spanyol örökösödési háború (1701–1714)	139
A nagy északi háború (1700–1721)	147
A hosszas tárgyalások és rövid háborúk kora (1714–1740)	153
Az osztrák örökösödési háború (1740–1748)	161
VI. ÁLLAMKÖZI KAPCSOLATOK EURÓPÁBAN 1756–1815	169
A diplomáciai forradalom (1756)	169
A hétéves háború (1756–1763)	173
Az amerikai függetlenségi háború és a keleti válság kora (1763–1792)	180
A francia forradalmi és napóleoni háborúk kora (1792–1815)	188
VII. A BRIT-SZIGETEK KIRÁLYSÁGAI 1640–1702	197
Az angol társadalom, gazdaság és az állam a 17. században	197
Az angol forradalom (1640–1660)	202
A restauráció (1660–1688)	211
A dicsőséges forradalom és következményei (1688–1702)	219
VIII. NAGY-BRITANNIA 1702–1815	225
Anna királynő kora (1702–1714)	225
Stabilitás és prosperitás (1714–1763)	227
Új kihívások és óvatos válaszok (1760–1792)	236
A forradalmi és napóleoni háborúk (1793–1815)	243
IX. A NÉMET-RÓMAI CSÁSZÁRSÁG	247
A birodalom szervezete	247
A német gazdaság és társadalom	252
Az abszolutizmus német változatai	256
A Habsburg Birodalom	263
Poroszország	279
A Császárság felszámolása	294
X. AZ OROSZ BIRODALOM	300
Az első Romanovok állama	302
Nagy Péter uralkodása (1689–1725)	311
Nagy Péter örökösei (1725–1762)	324

Nagy Katalin kora (1762–1796)	328
Nagy Katalin utódai	334
XI. SVÁJC ÉS NÉMETALFÖLD	339
A Svájci Államszövetség	339
Hollandia mint nagyhatalom	345
Hollandia hanyatlása	352
A holland függetlenség elvesztése és visszaszerzése	356
Spanyol-Németalföld	357
Osztrák-Németalföld fejlődése (1713–1789)	360
Osztrák-Németalföld forradalma és francia anektálása (1789–1815)	363
XII. A PIRENEUSI-FÉLSZIGET ÁLLAMAI	367
Portugália	367
Spanyolország	371
XIII. ITÁLIA	387
Gazdaság, társadalom és kultúra	387
A félsziget államai	390
A francia uralom	407
XIV. SKANDINÁVIA	412
Svédország	412
Dánia	425
XV. LENGYELORSZÁG	429
A társadalmi és politikai fejlődés	429
Az „Özönvíz” kora (1648–1667) és az ukrán kérdés	435
Az utolsó győzelmek (1668–1696)	441
A szász királyok kora (1697–1763)	446
Az utolsó lengyel király kora (1764–1795)	449
Lengyelek a forradalmi és napóleoni háborúkban	459
XVI. XIV. LAJOS FRANCIAORSZÁGA	463
Franciaország a 17. században	463
A Fronde (1648–1653)	467

A fénykor (1661–1685)	470
A nagy megpróbáltatások kora (1685–1715)	478
XVII. FRANCIAORSZÁG ARANYKORA 1715–1786	489
Franciaország a 18. században	489
XV. Lajos uralkodása (1715–1774)	493
XVI. Lajos a forradalom előtt (1774–1789)	502
XVIII. A FRANCIA FORRADALOM 1789–1799	507
A forradalom problémája	507
A forradalom okai	511
Az „előforradalom” (1787–1788)	511
1789 három forradalma	514
Franciaország átalakítása és az ellentétek kiéleződése (1790–1791)	520
A háború, a királyság megdöntése és következményeik (1792–1793)	524
A forradalmi kormányzat (1793–1794)	527
A thermidori Konvent (1794–1795)	537
A Direktórium kora (1795–1799)	539
A forradalom eredményei	546
XIX. NAPÓLEON KORA 1799–1815	548
A hatalom megszerzése (1799–1799)	551
A konzulátus sikerei (1799–1804)	556
A császárság sikerei (1804–1807)	562
A fordulat és a bukás (1808–1815)	569
XX. AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK KIALAKULÁSA	581
Amerika őslakosai	581
Az európaiak érkezése	583
A gyarmatok sajátosságai	585
A brit–amerikai ellentét kiéleződése (1763–1775)	587
A függetlenségi háború (1775–1783)	591
Az Egyesült Államok első két alkotmánya	597
Az Egyesült Államok 1789 és 1815 között	603

XXI. LATIN-AMERIKA ÉS KANADA	609
A spanyol gyarmatok	609
A portugál gyarmat	614
Az első függetlenségi háború	616
A spanyol gyarmatok függetlensége	619
Portugál Amerika függetlensége	624
Kanada megszületése	625
XXII. AZ OSZMÁN BIRODALOM	633
Ázsia civilizációi	633
Az Oszmán Birodalom nehézségei	635
A Köprülü-család sikerei és kudarcai	638
A birodalom európai tartományai	640
A birodalom válsága	646
XXIII. DÉL-ÁZSIA	651
Perzsia	651
Az indiai Mogul Birodalom	653
A brit uralom kiépítése Indiában	657
XXIV. KELET-ÁZSIA	667
Kína	667
Japán	675
XXV. AFRIKA ÉS AUSZTRÁLIA	683
Afrika fejlődésének általános sajátosságai	683
Észak-Afrika	690
Nyugat-Afrika	696
Kelet-Afrika	699
Dél-Afrika	701
Ausztrália	705
Bibliográfia	711
Illusztrációk jegyzéke	723
Személynévmutató	735
Településnév-mutató	747

ELŐSZÓ

AZ ÚJ KIADÁSHOZ

Ez a kötet lényegileg a 2006-ban megjelent kiadás szövegét tartalmazza. Mivel azonban hibátlan könyv nem létezik, kijavítottam néhány elütést, megszüntettem a szóismétléseket, és pótoltam az elmaradt keresztneveket a vezetékek mellett. Egyes adatokat az újabb kutatásoknak megfelelően pontosítottam, s ha valamely problémáról megváltozott a véleményem, egy-két mondatban ezt is jeleztem. A bibliográfiát természetesen kibővítettem.

Megköszönöm mindazok segítségét, akik e kötet megjelenéséhez hozzájárultak. Lektorom, a 2005-ben váratlanul elhunyt Tóth István György nagy segítséget nyújtott hasznos tanácsaival. Hálával emlékezem rá. Köszönetet mondok mindazon kollégáimnak, akik a szöveg bizonyos részeinek átnézésével vagy könyveik rendelkezésemre bocsátásával segítették munkámat: Sashalmi Endrének, Sokcsevits Dénesnek, Pálffy Gézának, Ágoston Gábornak, Szabó Lorándnak és Vitári Zsoltnak. Amerikai rokonom és barátom, Frank N. Schubert nagyon sok könyvet küldött számomra. Feleségem, Pordány Sarolta türelme, biztatása és támogatása nélkül ezt a könyvet sem tudtam volna megírni.

BEVEZETÉS

E kötetet elsősorban oktatási segédanyagnak szánom. A Pécsi Tudományegyetemen húsz éve tanítom a 17. és 18. század világtörténelmét. A hallgatók szigorlatra való felkészüléséhez azonban nem könnyű olyan magyar nyelvű szakirodalmat biztosítani, amely kiterjed a korszak valamennyi fontosabb eseményére és az újabb kutatások eredményeit tükrözi. Ezért próbálom meg e kötetrel viszonylag kis terjedelemben összefoglalni a modern szakirodalom eredményeit.

Ebben az előszóban én is megírhatom, mint oly sok összefoglaló mű szerzője, hogy ez a kötet kevés eredeti megállapítást tartalmaz. Alaposabban csak a francia forradalom történelmi dokumentumaiban mélyedtem el, a többi korszakot mások feldolgozásai alapján ismertetem. „A könyv eredetisége ha valamiben, akkor kizárólag anyagának a kiválogatásában, újrendezésében és előadásmódjában áll” – írta Norman Davis *Európa története* című könyve bevezetőjében, és ezt magam sem tudnám találójában megfogalmazni.

A kötet tartalmát az egyetem vizsgakövetelményeivel kapcsolatos elvárásaim határozták meg: azokat az 1648 és 1815 közötti történelmi folyamatokat foglaltam össze, amelyeket nézeteim szerint egy történelem szakos egyetemi hallgatónak ismernie kell(ene) a szigorlat letételéhez.

Ez a tankönyv egyesek számára valószínűleg túlságosan Európa-központúnak tűnik majd, és azt is felhozhatják ellene, hogy a politikai jelenségekre helyezi a hangsúlyt. Mindkét vádpontban bűnösnek vallom magamat. A fejezetek többsége valóban az európai történelmet ismerteti, a többi kontinens fejlődését csak vázlatosabban, rövidebben foglalom össze, s kizárólag legnagyobb birodalmaik, legnagyobb civilizációs egységeik fejlődését ismertetem. Úgy vélem ugyanis, hogy egy közép-európai ország egyetemi hallgatóinak elsősorban saját kontinensük, saját civilizációjuk történetét kell alaposabban megismerniük. A csendes-óceáni vagy belső-ázsiai népek kultúrája végtelenül gazdag és érdekes, tanulmányozásával azonban nem érthetjük meg jobban saját országunk, régióink és kontinensünk történelmi fejlődését, s ebből származó politikai problémáit – márpedig úgy vélem, ez lenne az elsődleges feladatunk. Az újkorban

pedig – tetszik, nem tetszik – az európai terjeszkedés egyesítette az egyes kontinensek történelmét világtörténelemmé. A világ valamennyi kultúrájának és civilizációjának bemutatásához amúgy is jóval vastkosabb kötetre lenne szükség, s ráadásul ezek alapos ismeretét nem várhatjuk el az egyetemi hallgatóktól.

Kötetemben szándékosan a politikai jelenségekre helyeztem a hangsúlyt. Mint látni fogják, ez nem jelenti a gazdasági és társadalmi struktúrák elhanyagolását. Mégis úgy vélem, hogy az újkori államok fejlődésének fordulatait nem lehet kizárólag e struktúráik sajátosságaiból levezetni. A marxista történetírás és a francia Annales-iskola a 20. század folyamán a politikai jelenségek vizsgálatánál jóval fontosabbnak tekintette a hosszabb távú társadalmi és gazdasági folyamatok elemzését, képviselői a politika világát szelíd, de határozott lenézéssel kezelték, s ezért aztán az 1950-es és 1960-as évek életrajzírói nemegyszer kifejezetten mentegetőzésre kényszerültek. Az 1980-as évektől azonban e két irányzat visszaszorulásával a külföldi történetírás újra a politikum felé fordult, mintegy „rehabilitálta” az életrajzokat és a rövidebb távú, politikai jelenségek vizsgálatát. Nálunk is bekövetkezett ez a fordulat (hiszen a 20. század történetét aligha lehetne kizárólag a gazdasági és társadalmi folyamatok elemzésével megmagyarázni), de nem vált ennyire nyilvánvalóvá, és még mindig sokan elvárják, hogy a történészek ne a királyok háborúit, hanem az egyszerű emberek mindennapi életmódját mutassák be. A magam részéről azonban teljesen egyetértek Engel Pál véleményével: „Az életmód mindig igen nagy mértékben függött a politikától: a politikai berendezkedéstől és a politikai eseményektől... Néha találkozunk azzal a naiv elképzeléssel, hogy a politika az emberek feje fölött zajlott, és az igazi történelemhez, a termelési viszonyokhoz, az egyszerű emberek mindennapjaihoz nem volt köze. Nehéz megérteni, hogyan juthattak erre a gondolatra olyanok, akik valamennyit is átéltek a 20. századból. Hiszen tapasztalniuk kellett, hogy a politika eseményei lépten-nyomon kíméletlenül formálják napi dolgaikat. Elpusztítják családtagjaikat; tönkreteszik otthonukat és megsemmisítik mindazt, amit egy élet munkájával alkottak; arra kényszerítik őket, hogy örökre elhagyják otthonukat és új hazát keressenek; nem utolsósorban eldöntik, hogy milyen rendszerben kell leélniük az életüket. A politikának ez a rendkívüli hatása az ember életkörülményeire nem századunk különlegessége, hanem mindig is érvényesült. Nehéz volna drasztikusabb változást elképzelni annál, amit a tatárjárás vagy a török háborúk pusztításai okoztak annak idején generációk életében.”*

* Engel Pál: Életmód és történelemtanítás. *Rubicon*, 1998/7. 5.

Azon korszak bemutatásánál, amelynek egyik legszembeötlőbb sajátossága az államok megerősödése volt, úgy vélem, megkülönböztetett teret kell szánni a politikai folyamatok kellő mélységű ismertetésének. Könyvem fejezeteinek többsége ezért egy-egy állam történetét ismerteti. Sajnos ennek következtében némileg háttérbe szorult a kora újkorban önálló állammal még nem rendelkező népek története, ezen azonban nem tudtam segíteni. Egy oktatási segédanyagban elsősorban azon népek történetét kell bemutatnunk, amelyek az adott korszakban történelemformáló szerepet játszhattak.

Korszakunk elnevezéséről és határaitól

A kötetben bemutatott történelmi korszak a legkülönbözőbb elnevezéseket kapta. Nevezték az abszolutizmus korának, a felvilágosodás korának, a régi rend korának, a feudalizmus utolsó vagy a kapitalizmus első korszakának. Valamennyi elnevezés megkérdőjelezhető. Európa államainak többsége nem volt abszolút monarchia ebben az időszakban. A felvilágosodás hatása csak a társadalom szűk, felső rétegére terjedt ki. A „régí rend” fogalma már jóval hasznosabb, hiszen arra utal, hogy e korszak megelőzte a 19. században felgyorsuló, s mindmáig tartó, nagy gazdasági-társadalmi átalakulást. A „régí rendnek” azonban csak a vége ismeretes, kezdetei eltűnnek az idők homályában: egyes történészek az 1500 utáni háromszáz évet, mások az 1650 utáni százötven évet nevezik így, s olyanok is akadnak, akik ennél is rövidebb időtartamot illetnek e névvel. Mindezek miatt úgy vélem, e bevezetésben foglalkoznom kell korszakunk elnevezésének és elhatárolásának problémáival.

A *feudalizmus* fogalmának használatát következetesen kerülni fogom. E fogalom jelentése az utóbbi háromszáz évben ugyanis fokozatos tágult. Eredetileg olyan társadalmi rendszert neveztek így, amelyben egy szabad ember földadomány fejében fegyveres támogatója lesz egy másik szabad embernek. Nyugat-Európában Nagy Károly birodalmának felbomlása után alakult ki ilyen rendszer, s a királyi hatalom megerősödésével a középkor végére fokozatosan eltűnt. A 17–18. században azonban már a földesúri függést is feudális kapcsolatnak nevezték, a francia forradalomban pedig feudális jelenségnek minősítették a kiváltságokat, a rendi társadalmat, a papi tizedet, a hivatalvásárlást, a fejedelmi abszolutizmust, majd hamarosan magát a királyságot is, és az egész 1789 előtti gazdasági, társadalmi és politikai berendezkedést. Azokban a közép-európai országokban, mint például hazánkban is, ahol fennmaradt a job-

bágyi függés, ott a 19. század reformerei és forradalmárai ezt a viszonyrendszert emlegették feudalizmus néven. A marxizmus történészei pedig a középkorra (szerintük) jellemző termelési módot nevezték feudalizmusnak: azt a gazdasági-társadalmi berendezkedést, amelyben egy uralkodó osztály elvonja a parasztság által megtermelt javak egy részét. Ezzel a definícióval az a probléma, hogy a függésben tartott parasztság kizsákmányolása nem csak a középkorra volt jellemző, hanem végigkísérte az emberiség történelmét, az ókortól a 20. századi kolhozrendszerig.

Napjainkra a „feudális” jelző minden leíró és magyarázó jellegét elveszítve afféle általánosan használt pejoratív kifejezéssé vált. Általában akkor folyamodnak hozzá, ha egy jelenség elavult, nemkívánatos jellegét akarják kihangsúlyozni. De vajon nem az lenne a legészszerűbb eljárás, ha sem a jobbágyrendszert, sem a földesúri rendszert, sem a rendi társadalmat, sem a fejedelmi abszolútizmust nem emlegetnénk feudalizmus néven, hanem valamennyit a saját nevén neveznénk? Hiszen e fogalmak sokkal pontosabban jelzik, mire utalunk, mint a használhatatlanságig „kitágult” feudalizmus. Vissza kell térnünk tehát e fogalom eredeti jelentéséhez: valamely tartományúr számára teljesített, földbirtok fejében nyújtott katonai szolgálatra utal, térben és időben nagyon is korlátozott jelenségre. Csak Japánban alakult ki, és Nyugat-Európában, más országokban hiába is keresnénk. 1500 után pedig már csak jelentéktelen maradványait találhatjuk, ezért semmi sem indokolja számomra e kötetben a *feudalizmus* fogalmának használatát.

Korszakunk megnevezésénél a kapitalizmus fogalmát sem használhatjuk nyugodt lelkiismerettel. A kapitalista gazdaság egyes elemeinek kezdetlegesebb változatai (bankok, üzemek, távolsági kereskedelem stb.) kétségkívül megjelentek és fokozatosan erősödtek a 17–18. században, meghatározó jelentőségűvé azonban legfeljebb a korszak végén váltak, akkor is mindössze egy-két országban.

Milyen nevet adhatunk hát korszakunknak?

Az emberiség történelme megszakítások nélküli folyamat, bizonyos időpontokban bekövetkező változásai azonban lehetővé teszik számunkra, hogy az alaposabb megismerés érdekében elkülönítsük egymástól egyes szakaszait. Évtizedek vagy éppen évszázadok lassú fejlődése, szélesebb körökben nem is tudatosult eredményeinek váratlan kölcsönhatása minden emberi szándéktól függetlenül is új, és senki által előre nem látott helyzetet hozhat létre. Máskor valamely rendkívülinek tűnő emberi teljesítmény a kortársak számára is nyilvánvalóvá teheti, hogy új fejezet nyílt meg a történelemben.

A 15. század utolsó és a 16. század első évtizedeiben bekövetkező, számos és nagy jelentőségű fordulat lehetővé teszi számunkra, hogy ezt az időszakot korszakhatárnak tekintsük. A földrajzi felfedezések jóvoltából Európa szorosabb kapcsolatra léphetett Ázsia kevésbé ismert és Amerika teljesen ismeretlen civilizációival. A világról alkotott elképzelések megváltozásával egy időben új és rendkívül hatékony erőforrások kiaknázása vált lehetővé bizonyos társadalmi rétegek és bizonyos államok számára, megváltoztatva ezzel azok egymás közötti, hagyományos viszonyait. Ugyanekkor több országban is meghonosodott a reneszánsz, a reformáció pedig felszámolta Európa vallási egységét, s a könyvnyomtatással együtt terjedve átalakította a földrész kulturális életét. Nyugat-Európában megerősödtek a nemzetállami fejlődést előkészítő, dinasztikus államok, Kelet-Európában pedig megsemmisült az ősi Bizánci Birodalom, s előtört az oszmán-törökök birodalma, amely a következő századokban meghatározó szerepet játszott Kelet-Európa történetében.

Az Amerika felfedezése körüli évtizedek tehát olyannyira új helyzetet teremtettek Európában (és más földrészekeken is!), hogy célszerűnek tűnik korszakhatárként kezelni ezt az időszakot, és elfogadni azt a hagyományos megállapítást, mely szerint a középkor néven emlegetett időszak lezárult, és egy új történelmi korszak vette kezdetét, amelyet a történészek általában újkornak neveznek. (Akik nem keresnek új elnevezést a 19. és a 20. század számára, azok az 1500 és 1800 közötti három évszázadot *kora* újkor néven emlegetik. Én a következőkben az egyszerűség kedvéért és a magyar hagyományokat tisztelve az újkor kifejezést fogom használni.)

Európa történelme az újkor (16–18. század) folyamán különült el végleg Ázsiától. Ázsia különböző területein újra megszilárdultak a nagy birodalmak, Európában viszont tartóssá vált a kisebb államok intenzív rivalizálása, amelyek ezért a katonai hatékonyság fokozása érdekében az ázsiai birodalmaknál jóval nagyobb figyelmet fordítottak a kereskedelem és a gazdaság más ágazatainak fejlesztésre. Ezzel előkészítették mind az ipari forradalmat, mind a 19. századi gyarmatosítást, mind a modern nemzetállamok kialakulását. Az új utakra térő Európa ugyanakkor egyre szorosabb kereskedelmi kapcsolatokat épített ki a többi kontinenssel, s ezért több történész is hangsúlyozza, hogy voltaképpen csak innentől beszélhetünk világtörténelemről, amennyiben e fogalmon nem a civilizációk pusztá egymás mellett élését értjük, hanem sokrétű kölcsönhatásukat.

Mindezen változások és újdonságok azonban nem feledtethetik velünk azt a tényt, hogy az újkor világa sokkal több szálon kapcsolódott középkori múltjához, mint 19–20. századi jövőjéhez. Az európaiak túlnyomó többsége ugyan-

úgy élt, dolgozott és gondolkodott, mint elődei a korábbi századokban. Az új gazdasági, társadalmi vagy kulturális jelenségek az újkorban ráépültek az ősi struktúrákra, de nem semmisítették meg azokat. Csak a 18. század végének forradalmi és nagy jelentőségű átalakulásai hatására tagadták meg az emberek a múlt különböző elemeit, mégpedig nem csak azt a rendszert, amelyet mi újkornak nevezünk, hanem mindazokat az újkornál régebbi struktúrákat is, amelyekre az újkor épült. Nevet is adtak mindannak, amit megtagadtak: elnevezték *régi rendnek* vagy *régi rendszernek*.

Bármilyen ellentmondásosnak is tűnik, hogy ugyanazt a korszakot egyszerre nevezzük *régi rendszernek* és *újkornak*, mindkét elnevezésnek van létjogosultsága. Az *újkor* nevet akkor érdemes használni, ha a Kolumbusz és Napóleon korát elválasztó három évszázad önálló sajátosságait szeretnénk hangsúlyozni, amelyek elkülönítik mind a megelőző, mind a következő századoktól. (A legújabb kortól? Vagy a jelenkortől? Ez utóbbi korszak elnevezésének problémáját fel sem merem vetni, szerencsére e kötetben erre nincs is szükség.) A *régi rendszer* elnevezést pedig akkor érdemes használni, ha azt kívánjuk hangsúlyozni, hogy az újkorban ókori, középkori és újabb struktúrák rakódtak egymásra, s e struktúrákat ekkoriban még nem próbálták tudatosan átrendezni, megújítani, modernizálni.

Pierre Goubert találó megállapítása szerint „a régi rendszer egy óriási, izzapos folyam, amely terjedelmes fatörzseket, a távoli partokról elsodort növényeket, a legkülönbözőbb korú és méretű, élő organizmusokat hömpölygeti magával. Jelentősebb veszteség nélkül egyesítette magában a középkor nagy folyóit, a barbár korok, s még az állandóan felidézett Római Birodalom hordalékát is. Nem feledkezhetünk meg persze távolabbi forrásairól sem, a társadalom három rendre való felosztása talán ősi, indoeurópai eredetű... Hatalmas folyam ez, amely az »új rendszerek« óceánjába ömlik, de még sokáig látszanak nyomai, színei és lerakódásai.”

Nem szabad persze, hogy az elnevezés megtévesszen bennünket: a „rég rendszer” mai szemmel nézve igen távol áll a „rendszerezettségétől”, természeténél fogva rendszertelen és zűrzavaros volt. Viszonylag új jelenségek keveredtek benne ősi elemekkel: a nemesség intézménye például a legrégebbi társadalmakban is megtalálható valamilyen formában, a franciaországi hivatalvásárlás rendszere viszont még kétszáz éves sem volt, amikor felszámolták mint a régi rend meg-

* Goubert, Pierre–Roche, Daniel: Les Français et l’Ancien Régime. 1. La société et l’état. Paris, 1984, Armand Colin. 24.

vetendő maradványát. A „régí rend” társadalmi alapelve, a kiváltság eleve arra utal, hogy valamennyi csoportra külön szabályok érvényesek, ami meglehetősen ellentmond a „rendről” és „rendszerőről” alkotott mai fogalmainknak.

S vajon mikor ért véget az újkor? (Aki ragaszkodni kíván a *kora újkor* elnevezéshez, az így is felteheti a kérdést: hogyan választható el a *kora újkor* e korszak későbbi időszakaitól?)

Aligha szorul bizonyításra az a megállapítás, hogy a 18. század utolsó harmadában egy korszakváltás indult meg Európában – mégpedig a világtörténelem legradikálisabb és legjelentősebb korszakváltása. A korábbiakkal ellentétben ugyanis ez a korszakváltás – legalábbis a politikailag aktív rétegek körében – tudatossá vált. Nem abban az értelemben, hogy bárki is előre látta, vagy kitervelte volna, hanem abban, hogy a változás egyetlen emberöltőn belül is érzékelhetővé vált, s olyan nagyszabású politikai felfordulást vont maga után, hogy az emberek egyik évről a másikra több országban is *régi rend* néven kezdték emlegetni a korábban természetesnek és örökkévalónak tekintett társadalmi-politikai rendszert. Pierre Goubert metaforáját újra felidézve azt mondhatjuk, hogy a változások megindulása után a régi rend „óriási, iszapos folyamából” már szándékosan eltávolították a távoli idők „hordalékát”, s nagyszabású munkálatokkal próbálták megakadályozni, hogy a folyam a régi idők valamennyi maradványát belezúdítsa az „új rendszerek” óceánjába. A preindusztriális (ipari forradalom előtti) Európából alig valamivel több mint egy évszázadon belül (a 19. század folyamán) szinte minden eltűnt, ami nem illett bele az új, posztindusztriális (ipari forradalom utáni) világba.

Az újkor sajátosságai

Demográfiai téren az újkor a 18. század közepéig semmiben sem különbözött a középkortól. Gazdasági téren a mezőgazdaság megőrizte dominanciáját, ugyanakkor azonban kialakulófélben volt a világgazdaság: európai hajók járták az óceánokat, európai telepek jöttek létre ázsiai, amerikai és afrikai partokon. Társadalmi téren a vagyon és a hatalom igazi forrása, a társadalmi felsőbbrendűség szimbóluma mindenhol a földbirtok maradt, de az uralkodó csoportokon belül növekedni kezdett a polgárság létszáma, vagyona és a nemzeti jövedelemből való részesedése. A túlnyomórészt paraszti társadalmak élén az uralkodó csoportok valamennyi európai országban a gazdag, földbirtokos oligarchia köréből kerülnek ki, és többségük még változatlanul nemes volt. Bár

minden országban a születés fontosságát hangsúlyozták, valójában azonban a társadalom csúcán a vagyon már kezdte feloldani a rendi korlátokat. A politika terén az újkor legszembeötlőbb sajátossága az államhatalom megerősödése volt. Ami a kulturális sajátosságokat illeti, az ősi babonák és a kereszténység különböző felekezetei által értelmezett tanítások keveredésével jellemezhetjük a korszak népi kultúráját, e két összetevőt azonban máris kritizálni kezdte a társadalmi elit Nyugat-Európából terjedő szellemi mozgalma, a felvilágosodás. A nemzetközi életről azt kell megállapítani, hogy alaposan felerősödött a nemzetközi versengés, és ez volt a belső újítások legfontosabb ösztönzője. A háborúk a dinasztiai ügyei voltak, s a rendelkezésre álló erőforrások korlátozottsága határozta meg valamennyit.

Az újkor Európája a 18. század harmadik harmadában kezdett megváltozni, mégpedig egymással párhuzamosan lezajló forradalmak következtében. Sok történész kettős forradalmat emleget, a francia politikai forradalom és az angol ipari forradalom jelentőségét hangsúlyozva. Alaposabb vizsgálat után azonban jóval több forradalmat is felfedezhetünk a 18. század folyamán. (Forradalmon itt a mindennapi nyelvhasználatnak megfelelően mindössze nagy jelentőségű változást értek, de távolról sem gyors, robbanásszerű, erőszakos átalakulást!)

Először is a *demográfiai forradalmat* kell megemlíteni, a népesség felgyorsuló növekedését. A 18. század közepén átszakadt egy régi határ, s az emberek száma soha nem látott mértékben megsokszorozódott.

A 17. század *tudományos forradalma* nyomán létrejöhetett a felvilágosodásnak nevezett szellemi mozgalom. Bármennyire is szűk réteg körében terjedt el, s legkiemelkedőbb képviselői bármennyire is mérsékelt, fentről irányított reformokkal szerették volna átalakítani a társadalmat, mégis azt kell mondanunk, hogy e mozgalom kulcsfontosságú szerepet játszott a régi rend felszámolásában. Elterjesztette ugyanis a fejlődés eszméjét, azt a merőben új elgondolást, hogy az emberi társadalom nem csak megismerhető, hanem megjavítható is, s az új jelenségek nem mindig és szükségszerűen rosszabbak a régieknél, hanem lehetnek jobbak, fejlettebbek nála. E szellemi fordulatnak köszönhető, hogy amikor a 18. század második felében egy politikai rendszer összeomlott, már nem arra törekedtek az elit képviselői, mint a 17. századi angolok, hogy helyreállítsanak egy korábbi állapotot, hanem arra, hogy egy gyökeresen új, racionális és hatékonyabb államot építsenek fel a régi helyére. Vagyis: hogy felszámolják a régi rendet.

Szorosan összefüggött ezzel az a lassan érlelődő változás, amit az abszolút monarchia készített elő, s amit akár a *politikai gondolkodás forradalmának* is nevezhetnénk. A régi típusú, rendi monarchiában az uralkodó kívül állt a tár-

sadalmon, hogy elláthassa fő feladatát, az igazságszolgáltatást, s ezért természetesnek tűnt, hogy hatalmát sem ettől a társadalomtól, hanem Istentől, a hagyományokból vagy egy korábbi hódításból származtatja. Az adóztató-kormányzó abszolút monarchia kiépülésével azonban az uralkodót egyre több szál fűzte ahhoz a társadalomhoz, amelynek egyre nagyobb arányban elvonta jövedelmét, s egyre jobban meghatározta törvényeivel és rendeleteivel mindennapjait. Természetesnek tűnt hát, hogy előbb-utóbb megfogalmazzák: az uralkodó ettől a társadalomtól kapta hatalmát, amely e világi és gyakorlati eredetű. Az a hatalom pedig, amely fokozottabb mértékben aknázza ki a társadalom erőforrásait, kénytelen lesz fokozottabb mértékben bevonni a hatalomgyakorlásba a megadóztatott társadalomnak előbb szűkebb, majd egyre szélesebb körű csoportjait. Az isteni eredetű és abszolút hatalom elvétől Európa néhány évtizeden belül eljutott ahhoz a jelszóig, amelyet először Amerikában fogalmaztak meg ebben a formában: „Nincs adózás képviselő nélkül!”

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül az *amerikai forradalom* hatását sem. Igaz, sokak szerint itt nem került sor forradalomra, csak sikeres függetlenségi háborúra. Viszont ez volt az első modern, nemzeti függetlenségi háború, amely rendkívül nagy hatást gyakorolt más gyarmatok társadalmára. A republikánus ideológia először Amerikában nyilvánította tabuvá az örökletes hatalom elvét, itt terjedt el a társadalmi felsőbbrendűség külső jegyeinek megvetése, s az uralkodó osztálynak nem a születéssel, hanem az érdemmel kellett megalapoznia uralmát. A politikai gondolkodás konkrétábbá, gyakorlatiasabbá vált, s ezután az európaiak kritikusabb szemmel tekintettek saját politikai rendszereikre is.

Felesleges lenne részletesen indokolni a *francia forradalom* jelentőségét. Európa egyik legrégebbi, leghatalmasabb és legtekintélyesebb monarchiája semmisült meg, s e tény már önmagában is megkérdőjelezte a régi rend teljes örökségét. Közel negyedszázados világháborút robbantott ki, és végtelenül sokrétű ideológiai örökséget hagyott Európára.

A francia forradalommal párhuzamosan egy másik nagy jelentőségű átalakulás is lezajlott: a *hadviselés forradalma*. A háborút a társadalom ügyévé nyilvánították, s bevezették az általános hadkötelezettséget. Ezzel a hadseregek létszáma mindenhol felduzzadt, a nemzeti hadsereg hazafias katonáitól nagyobb áldozatokat lehetett követelni, s a defenzív stratégia vereséget szenvedett az agresszív hadviselés előtt. Véget ért a korlátozott háborúk kora, s a nemzeti erőforrásoknak a háborúk céljaira történő, rendkívül intenzív kihasználásával, amelyre a forradalmi és napóleoni Franciaország mutatott példát, megnyílt az út a totális háborúk előtt.

A *mezőgazdasági forradalom* Hollandiában, Angliában és Katalóniában jelentkezett, az *ipari forradalom* pedig Angliában indult meg. Valószínűleg ez utóbbi volt a legjelentősebb valamennyi forradalom között – mert gyökeresen átalakította a hatalmi viszonyokat mind az államokon belül, mind az egyes államok között.

Ennek az újabb, az újkort lezáró korszakváltásnak azonban sokkal könnyebb kijelölni a kezdetét, mint a végét. Az európai újkor társadalmi, gazdasági, kulturális és mentális sajátosságai sokkal lassabban változtak meg, mint politikai rendszerei vagy hadászati eljárásai, s Keleten még lassabban, mint Nyugaton. Oroszországban csak 1861-re tűnt el a jobbágyság, s csak a 20. század elején látta be az uralkodó, hogy be kell vezetnie az országos képviseleti intézményeket. Több történész is azon a nézeten van, hogy csak az első világháború általános mozgósítása irtotta ki végleg a régi rend minden maradványát. A 19. század történelmét tehát egyaránt tekinthetjük az új világ kibontakozásának és a régi rend lassú elhalási folyamatának. Az újkori, preindusztriális Európából alig valamivel több mint egy évszázadon belül (a francia forradalomtól az első világháborúig) szinte minden eltűnt, ami nem illett bele az új, posztindusztriális világba.

Európa újkori fejlődésének első másfél évszázadára (kb. 1500–1650) a növekvő válság, a társadalmi és államközi konfliktusok fokozódása, sokasodása a jellemző. E válság a 17. század első felében érte el a csúcspontját, a harmincéves háború korában. Ezután, a 17. század közepétől az államhatalom megszilárdulásának köszönhetően egy társadalmilag valamivel békésebb korszak bontakozik ki, hogy aztán 100–120 év elteltével, a 18. század utolsó harmadában újra megsokasodjanak a válság jelenségei. Kötetemben az újkor második szakaszát mutatom be, a vesztfáliai béke és a waterlooi csata közötti időszakot.

Az 1640-es évtized megfelelő kiindulási pontnak tűnik. 1648-ban a vesztfáliai béke új korszakot hozott létre a nemzetközi kapcsolatok történetében, Franciaországban felkeléssorozat tört ki az új típusú kormányzat ellen, Lengyelországban pedig beköszöntött az „özönvíz” kora. Svájc és Hollandia jogilag is elnyeri függetlenségét. 1649-ben Angliában lenyakaztak egy királyt, Oroszországban kiadták a cár abszolút hatalmát és a jobbágyságot szentesítő törvénykönyvet. Svédország birodalma ekkoriban érte el a legnagyobb kiterjedését. A Német Császárság nagyhatalmi szerepe megszűnt, de 1640-ben trónra ült a Nagy Választófejedelem, aki megindítja Brandenburgot a nagyhatalommá fejlődés útján. A spanyol nagyhatalom hanyatlása ekkor lesz nyilvánvaló, Spanyolországból 1640-ben kiszakad Katalónia (ideiglenesen) és Portugália (végrelegesen). A Habsburg Birodalom súlypontja végleg Közép-Európára

helyeződik át. Valamivel korábban Erdélyben trónra lépett az a fejedelem, II. Rákóczi György, aki majd meggondolatlan lépéseivel megindítja az újabb háborúkat az Oszmán és a Habsburg Birodalom között. Ami a vallási életet illeti, Jansen *Augustinus* című könyve 1640-ben jelent meg, Oroszországban pedig hamarosan megindult az egyházszakadás. Az európai terjeszkedés egy szakasza befejeződött: 1648-ban a Távol-Keleten megalapították Ohotszkot, felfedezték a Bering-szorost, ekkoriban hajózták körbe Ausztráliát s fedezték fel Új-Zélandot. Kínában ekkoriban alapították meg a Csing Birodalmat. Indiában a mohamedán Mogul Birodalom elérte legnagyobb kiterjedését, 1648-ban elkészült a Tadzs Mahal, de Sivádzsi már meg is alapította a rivális hindu maráthák királyságát. Amerikában 1643-ban először hoztak létre szövetséget Új-Angliai Konföderáció néven négy gyarmat között, ami (igaz, hogy nagyon távolról) már előrevetítette egy gyarmatközi összefogás lehetőségét. 1652-ben pedig a hollandok megalapították Fokvárost.

Mіндеzen változások és fordulatok alapján úgy tűnik számomra, hogy a 17. század közepe korszakhatárként is felfogható, s ezért innen kezdem a történeti fejlemények bemutatását. Európában a századközép válsága (angol forradalom, francia *Fronde*, lengyel „Özönvíz”) után megerősödik az orosz, a francia, az osztrák és az angol állam, az előző százötven év nagy hatalmai, a spanyol, török és svéd birodalom pedig „hanyatlásnak indul”. Európa befejezi a kontinensek partvidékeinek felfedezését, s korszakunk végére már csak Afrika és Ausztrália belsejében vannak nagyobb, ismeretlen területek. Jókora gyarmatbirodalmak épülnek ki, s korszakunk végére egy részükön máris önálló államok jelennek meg. A 18. századra viszonylagos nagy hatalmi egyensúly és ugyancsak viszonylagos társadalmi béke alakul ki: az európai államok többsége a békés fejlődés útját járhatja egy darabig. Nem hiszem, hogy mindig érdemes egy-egy történelmi korszakot valamelyik elemének a hangsúlyozásával jellemezni, s azt állítani, hogy ez az időszak ennek vagy annak a jelenségnek a kora (az abszolutizmusé, a felvilágosodásé stb.). Ha azonban mégis szükségét érezném annak, hogy megjelenjék az 1640 utáni másfél évszázad egyik legfőbb sajátosságát, akkor azt mondanám (igen nagy óvatossággal), hogy ez az időszak az állam megerősödésének a kora. Az óvatosságra azért van szükség, mert nem feledkezhetünk meg arról, hogy államok természetesen korábban is voltak, a későbbi korszakokban pedig tovább erősödtek. 1640 előtt azonban az állam csak egy volt a számtalan kisebb hatalmasság (földesúr, tartományúr, püspök, város stb.) vagy az állam felett álló, nagyobb hatalmasság (császár, pápa) mellett. A 17. század közepétől azonban valamennyit háttérbe szorította, s a legfontosabb hatalmi központtá vált.

Az 1760-as évektől azonban egymást követik a lázongások és forradalmak. Egyes történészek az 1950-es években az atlanti vagy a demokratikus forradalmak korának nevezték a következő évtizedeket, mások azonban arra figyelmeztettek, hogy legtöbbször nem egy új társadalmi rend kialakítása volt a felkelők célja, hanem a régi rend védelme az állam újításaival szemben. Sok történész a népességnövekedésben és az áremelkedésben kereste a régi rend válságának okait, melyek minden bizonnyal fontos szerepet játszottak a népesség mozgósításában. Mások azonban a nemzetközi rivalizálás felerősödésének tulajdonították a válságot, azt hangsúlyozva, hogy azokban az országokban, amelyek kimaradtak a nemzetközi vetélkedésből, az államnak nem kellett új jövedelemforrásokat keresnie, nem került sor társadalmi konfliktusokra. Több kisebb német és itáliai állam ugyanolyan békésen vészelte át a 18. század utolsó évtizedeit, mint például Dánia, Portugália vagy Spanyolország. Más államokban az uralkodó és a nemesség szilárd szövetsége biztosította a belső békét, mint például Poroszországban. Oroszországban ugyan sor került egy nagyszabású parasztháborúra (1773–1774), de sikeresen leverték, mert az állam inkább csökkentette, mint növelte a nemesség feletti uralmát.

Nagyobb válságra ott került sor, ahol az állam a nagyhatalmi vetélkedés költségei miatt jelentősebb reformokat és új adókat próbált bevezetni. Az uralkodó rétegek ellenállásukkal meg tudták bénítani az államot, ahol pedig az állam vagy az ellenálló előkelőség megpróbálta mozgósítani saját érdekében a politikai életből mind ez ideig kizárt rétegeket, nemegyszer ellenőrizhetetlen erők szabadultak el.

Nagy-Britannia ilyen okból veszítette el amerikai gyarmatbirodalmát. A hasonló okokból lázongó Írországot azonban meg tudta őrizni, s mivel gazdasága fellendült, s kormánya az 1780-as években nem erőltette a reformokat, az ország át tudta vészelni a válságot és a háborúkat is. A Habsburg Birodalomban II. József elsietett reformjai váltottak ki komoly ellenállást. Svédországban III. Gusztáv az életével fizetett az előjogok elleni támadásáért. Hollandiát a polgárháború küszöbére juttatta a hagyományos uralkodó rétegek ellen kibontakozó, valóban demokratikus mozgalom, a külső beavatkozás segítségével azonban ugyanolyan könnyedén helyreállították a régi rendszert, mint a hasonló követelések jegyében forradalmat kirobbantó (1782) Genfben. A népes és gazdag Franciaország forradalmát azonban már nem lehetett olyan könnyedén felszámolni külső haderővel, mint e kisebb államokét. Ezután pedig már közvetett vagy közvetlen francia hatásra került sor forradalmi mozgalmakra (Lengyelország, Írország), majd maga a terjeszkedő Franciaország látott hozzá

az európai régi rend felszámolásához. Európa történetének ismertetését pedig azzal az évvel (1815-tel) fejezem be, amelyben egy közel negyedszázados háború lezárása után az uralkodók maguk is kénytelenek voltak végiggondolni, hogy mi az, amiről le kell mondaniuk a régi rendből, s mi az, amit megtarthatnak belőle.

A régi rend békésebb és (1760 utáni) válságosabb korszakának elkülönítését nem akartam könyvem szövegének felosztásával is hangsúlyozni, inkább arra törekedtem, hogy az egyes fejezetek folyamatosan mutassák be az egyes államok fejlődésének különböző fázisait.

A címadással komoly gondjaim voltak, mert a tartalmat legjobban körülíró címek (*A régi rend és a forradalmak*, illetve *Az újkor alkonya*) olyan klasszikussá vált történelmi műveket idéznek fel, amelyekkel nem szívesen méretném össze ezt az egyszerű tankönyvet. Így kötöttem ki e kissé erőltetett megoldásnál, amely magában foglalja mindkét klasszikus mű címének egy-egy szavát. Csak abban reménykedhetek, hogy az olvasó nem a nagyképűség, hanem a tiszteletadás jelének fogja tekinteni címválasztásomat.

* * *

A 17. században több nem katolikus európai ország még a Julianus-naptárt használta. Skócia 1600-ban, Dánia (Norvégiával), Brandenburg, több protestáns német állam és holland tartomány 1700-ban, Nagy-Britannia és gyarmatai 1752-ben, Svédország 1753-ban, Oroszország, az Oszmán Birodalom és a balkáni államok pedig csak a 20. században tértek át a Gergely-naptár használatára. A Julianus-naptár napjai a 17. században 10, a 18. században 11, a 19. században pedig 12 nappal maradtak el a Gergely-naptár napjai mögött. Az egy-egy országgal foglalkozó történészek többsége általában az adott országban használatos naptár dátumait szokta követni. Olyan nemzetközi események dátumát azonban, mint például a poltavai csata, melyeket két különböző naptárrendszer szerint is számon tartottak, így kellene feljegyeznünk: 1709. június 27.–július 8. Kötetemben az egyszerűség kedvéért mindenhol a Gergely-naptár dátumait tüntetem fel, az olvasónak azonban tudnia kell, hogy egyes országok korabeli forrásaiban más dátumok szerepelnek.

Európa allegóriája Joan Blaeu Atlas Maior című munkájából, 1662

BIBLIOGRÁFIA

A korszak szakirodalma felmérhetetlen, a különböző nyelveken írott legfontosabb könyvek és tanulmányok felsorolása is önálló kötetet igényelne. Az alábbi bibliográfiába az általam ismert és felhasznált legfontosabb és legújabb idegen nyelvű művek mellé elhelyeztem a magyar nyelven fellelhető, modernebb szemléletű feldolgozásokat és a színvonalas ismeretterjesztő műveket is.

Általános művek, összefoglaló feldolgozások

- Anderson, P.: Az abszolutista állam. Budapest, 1989, Gondolat.
- Badinter, E.: A szerető anya. Az anyai érzés története a 17–20. században. Budapest, 1999, Csokonai.
- Barta J.: „Napkirályok” tündöklése: Európa a XVI–XVIII. században. Debrecen, 1996, Csokonai.
- Bergin, J.: The Seventeenth Century. Oxford, 2001, OUP.
- Black, J.: Eighteenth Century Europe. London, 1990, Macmillan.
- Blanning, T. C. W.: The Culture of Power and the Power of Culture. Oxford, 2002, Oxford University Press.
- Blanning, T. C. W.: The Eighteenth Century. Oxford, 2000, OUP.
- Blanning, T.: The Pursuit of Glory. Europe 1648–1815. London, 2008, Penguin.
- Bluche, F.: Le despotisme éclairé. Paris, 1969, Fayard.
- Braudel, F.: Anyagi kultúra, gazdaság, kapitalizmus... Budapest, 1985, Gondolat.
- Buchholz, T. G.: Új ötletek halott közgazdászoktól. Budapest, 1998, Európa.
- Cameron, E. (szerk.): Early Modern Europe. Oxford, 2001, OUP.
- Cameron, R.: A világgazdaság története... Budapest, 1994, Maecenas.
- Chaunu, P.: A klasszikus Európa. Budapest, 1971, Gondolat, v. 2001, Osiris.
- Davies, N.: Európa története. Budapest, 2001, 2002, Osiris.
- Denis, M.–Blayau, N.: Le XVIIIe siècle. Paris, 1990, Armand Colin.
- Dewald, J.: Az európai nemesség. Budapest, 2002, Pannonica.
- Doyle, W.: The Old European Order. Oxford, 1978, Oxford University Press.
- Duroselle, J.-B.: Európa népeinek története. Budapest, 1993, Officina Nova.
- Egyetemes történeti kislexikon. (Kora újkor) Budapest, 1996, Maecenas.
- Hahner P.: 13 diktátor. Fejezetek a forradalmak történetéből. Budapest, 2017, Animus.
- Hajnal I.: Az újkor története. Budapest, 1936, Révai (Reprint kiadás: 1988, Akadémiai Kiadó).

- Halecki, O.: A nyugati civilizáció peremén. Budapest, 1995, Osiris–Századvég.
- Hobsbawm, E. J.: A forradalmak kora. Több kiadásban.
- Hufton, O.: Europe: Privilege and Protest. 1730–1789. London, 1980, Fontana.
- Lebrun, F.: Le XVIIe siècle. Paris, 1967, Armand Colin.
- Lebrun, F.: L'Europe et le Monde. XVIe, XVIIe, XVIIIe siècle. Paris, 1987, Armand Colin.
- Mandrou, R.: La raison du prince. L'Europe absolutiste. 1649–1775. Paris, 1977, Fayard.
- Munck, T.: Seventeenth Century Europe. New York, 1990, St. Martin's Press.
- The New Cambridge Modern History. Vol. V. Cambridge, New York... 1961. Cambridge University Press.
- The New Cambridge Modern History. Vol. VI. Cambridge, New York... 1970. Cambridge University Press.
- The New Cambridge Modern History. Vol. VII. Cambridge, New York... 1957. Cambridge University Press.
- The New Cambridge Modern History. Vol. VIII. Cambridge, New York... 1965. Cambridge University Press.
- The New Cambridge Modern History. Vol. IX. Cambridge, New York... 1965. Cambridge University Press.
- Nyugat-európai gazdaság- és társadalomtörténet. Budapest, 1995, Osiris.
- Ogg, D.: Europe in the Seventeenth Century. New York, 1960, Collier.
- Ogg, D.: Europe of the Ancien Régime. 1715–1783. London, 1965, Fontana.
- The Penguin Dictionary of Eighteenth-Century History. Harmondsworth, New York, 1994, Penguin.
- Pounds, N. J. G.: Európa történeti földrajza. Budapest, 1997, Osiris.
- Roberts, J. M.: The Penguin History of Europe. 1996, Penguin.
- Rudé, G.: Revolutionary Europe. 1783–1815. London, 1964, Fontana.
- Sokcsevits D.–Szilágyi I.–Szilágyi K.: Déli szomszédaink története. Budapest, 1994, Be-reményi Könyvkiadó.
- Stoye, J.: Europe Unfolding. 1648–1688. London, 1969, Fontana.
- Wandycz, P.: A szabadság ára. Kelet-Közép-Európa története... Budapest, 2004, Osiris.
- Williams, E. N.: Dictionary of English and European History. Harmondsworth, New York, 1980, Penguin.
- Williams, E. N.: The Ancien Regime in Europe. Harmondsworth, 1972, Penguin.
- Wills, J. E.: 1688. A Global History. London, 2001, Granta.

Nemzetközi élet és hadügyek

- Bérenger, J.–Meyer, J.: La France dans le monde au XVIIIe siècle. Paris, 1993, SEDES.
- Black, J.: A Military Revolution? London, 1991, Macmillan.
- Bois, J.–P.: De la paix des rois à l'ordre des empereurs. Paris, 2003, Seuil.
- Eickhoff, E.: Velence, Bécs és a törökök. Budapest, 2010, Európa.
- Falkner, J.: The War of the Spanish Succession. 1701–1714. Barnsley, Havertown, 2015, Pen & Sword–Military.
- A háborúk világtörténete. Szerk. R. Holmes. Budapest, 1992, Corvina.

- Gantet, C.: *Guerre, paix et construction des États. 1618–1714.* Paris, 2003, Seuil.
- Howard, M.: *War in European History.* Oxford, New York, 1976, OUP.
- Kennedy, P.: *A nagyhatalmak tündöklése és bukása.* Budapest, 1992, Akadémiai Kiadó.
- Lynn, John A.: *The Wars of Louis XIV. 1667–1714.* London, New York, 1999, Longman.
- Makers of Modern Strategy. Szerk. P. Paret. Princeton, 1986, Princeton University Press.
- McKay, D.–Scott, H. M.: *The Rise of the Great Powers.* New York, 1983, Longman.
- Poór J.: *Az osztrák örökösödési háború.* Budapest, 2006, Maecenas.
- Schroeder, P. W.: *The Transformation of European Politics. 1763–1848.* Oxford, 1994, Clarendon Press.
- Townshend, Ch.: *The Oxford History of Modern War.* Oxford, 2000, OUP.

Szellemi élet, vallás, felvilágosodás, politikai gondolkodók

- Bayer, J.: *A politikai gondolkodás története.* Budapest, 1998, Osiris.
- Chadwick, H.–Evans, G. R.: *A keresztény világ atlasza.* Budapest, 1993, Helikon.
- Chaunu, P.: *A felvilágosodás.* Budapest, 1998, Osiris.
- Cragg, G. R.: *The Church and the Age of Reason. 1648–1789.* Harmondsworth, 1960, Penguin Books.
- Cosandey, F.–Descimon, R.: *L'absolutisme en France.* Paris, 2002, Seuil.
- Darnton, R.: *Lúdanyó meséi. A nagy macskamészárlás.* Budapest, 1987, Akadémiai K.
- Desgraves, L.: *Montesquieu.* Budapest, 2003, Osiris.
- Dunn, J.: *Locke.* Budapest, 1992, Atlantisz.
- Heussi, K.: *Az egyháztörténet kézikönyve.* Budapest, 2000, Osiris.
- Im Hof, U.: *A felvilágosodás Európája.* Budapest, 1995, Atlantisz.
- Johnson, P.: *A kereszténység története.* Budapest, 2001, Európa.
- Johnson, P.: *A zsidók története.* Budapest, 2001, Európa.
- Köpeczi B.: *A francia felvilágosodás.* Budapest, 1986, Gondolat.
- Ludassy M.: *Négy arckép.* Budapest, 1989, Szépirodalmi K.
- Manent, P.: *A liberális gondolat története.* Pécs, 1994, Tanulmány Kiadó.
- A politikai filozófia története. I–II.* Szerk. Strauss, L. és Cropsey, J. Budapest, 1994, Európa.
- Politikai filozófiák enciklopédiája.* Budapest, 1995, Kossuth.
- Porter, R.: *The Enlightenment.* London, 1990, Macmillan.
- Robertson, Ritchie: *The Enlightenment. The Pursuit of Happiness. 1680–1790.* New York, 2021, Harper.
- Shklar, J. N.: *Montesquieu.* Budapest, 1994, Atlantisz.
- Tuck, R.: *Hobbes.* Budapest, 1993, Atlantisz.

Franciaország 1648–1789

- Antoine, M.: *Louis XV.* Paris, 1989, Fayard.
- Bercé, Y.-M.: *Louis XIV.* Paris, 2005, Le Cavalier Bleu.
- Beurepaire, P.-Y.: *La France des lumières. 1715–1789.* Paris, 2011, Belin.
- Bély, L.: *La France moderne.* Paris, 2003, Qadrigé / PUF.

- Bély, L. (szerk.): Dictionnaire Louis XIV. Paris, 2015, Robert Laffont.
- Bély, L.: Louis XIV, le plus grand roi du monde. Paris, 2005, Gisserot.
- Bluche, F. (szerk.): Dictionnaire du Grand Siècle. Paris, 1990, Fayard.
- Braudel, F.: Franciaország identitása. I–II. Budapest, 2003, 2004, Helikon.
- Drévilion, R.: Les rois absolus. 1629–1715. Paris, 2011, Belin.
- Duby, G.–Mandrou, R.: A francia civilizáció ezer éve. Budapest, 1975, Gondolat.
- Cornette, J.: Absolutisme et Lumières 1652–1783. Paris, 1993, Hachette.
- Cornette, J.: La France de la Monarchie Absolue. Paris, 1997, Seuil.
- Cornette, J.: La monarchie entre renaissance et révolution. Paris, 2000, Seuil.
- Fraser, A.: A Napkirály és a hölgyek. Budapest, 2010, Európa.
- Goubert, P.: Initiation à l'histoire de la France. Paris, 1984, Fayard–Tallandier.
- Goubert, P.–Roche, D.: Les Français et l'Ancien Régime. I–II. Paris, 1984, Armand Colin.
- Hahner P.: Franciaország története. Budapest, 2002, Műszaki Kiadó.
- Histoire de France. Szerk. Carpentier, J. és Lebrun, F. Paris, 1987, Seuil.
- Jones, C.: The Great Nation. France from Louis XIV to Napoleon. London, 2002, Allen Lane.
- La France de la Monarchie absolue. 1610–1715. Paris, 1997, Seuil.
- Le Roy Ladurie, E.: L'Ancien régime. I–II. Paris, 1991, Hachette.
- Lever, E.: Madame de Pompadour. Budapest, 2003. Európa.
- Meyer, J.: La France moderne. Paris, 1985, Fayard.
- Papp I.: A Napkirály. Budapest, 1989, Kossuth.
- Petitfils, J.-C. (szerk.): Le siècle de Louis XIV. Paris, 2015, Perrin.
- Petitfils, J.-C.: Louis XIV. Paris, 1995, Perrin.
- Price, R.: Franciaország története. Budapest, 1994, Maecenas.
- Richet, D.: La France moderne. L'esprit des institutions. Paris, 1973, Flammarion.
- Saint-Simon herceg emlékiratai. Budapest, 1975, Európa.

Franciaország 1789–1799

- Andress, D. (szerk.): The Oxford Handbook of the French Revolution. Oxford, 2015, Oxford University Press.
- Biard, M.–Bourdin, P.–Marzagalli, S.: Révolution, consulat, empire. Paris, 2009, Belin.
- Biard, M.–Dupuy, P.: La révolution française. Paris, 2004, Armand Colin.
- Burke, E.: Töprengések a francia forradalomról. Budapest, 1990, Atlantisz–Medvetánc.
- Fraser, A.: Marie-Antoinette. Budapest, 2002, Európa.
- Furet, F.: A francia forradalom története. Budapest, 1996, Osiris.
- Furet, F.: Gondoljuk újra a francia forradalmat! Pécs, 1994, Tanulmány.
- Furet, F.: A forradalomról. Budapest, 2006, Európa.
- Furet, F.–Ozouf, M.: Dictionnaire critique de la révolution française. Paris, 1988, Flammarion.
- Gueniffey, P.: Histoires de la Révolution et de l'Empire. Paris, 2011, Perrin.
- Hahner P.: A Bastille bevétele. Budapest, 1985, Kossuth.

- Hahner P. (szerk.): A francia forradalom dokumentumai. Budapest, 1999, Osiris.
- Hahner P.: Megszökött a király! Budapest, 1989, Kossuth.
- Hahner P.: A nagy francia forradalom kisenciklopédiája. Budapest, 1989, Minerva.
- Hampson, N.: Danton. Budapest, 1995, Osiris.
- Hardman, J.: Robespierre. London, 1999, Longman.
- Jasienica, P.: Elmélkedés a polgárháborúról. Budapest, 1989, Európa.
- Ludassy M.: Az ész államáig és tovább... Budapest, 1979, Magvető
- Ludassy M.: Moralisták és terroristák. Budapest, 1987, Kozmosz.
- McPhee, P.: The French Revolution. Oxford, 2002, Oxford University Press.
- Poussou, J.-P. (szerk.): Le bouleversement de l'ordre du monde. Paris, 2004, Sedes.
- Robespierre, M.: Elveim kifejtése. Budapest, 1988, Gondolat.
- Schama, S.: Polgártársak. A francia forradalom krónikája. Budapest, 2001, Európa.
- Stone, B.: Reinterpreting the French Revolution. Cambridge, 2002, Cambridge University Press.
- Sutherland, D. M. G.: The French Revolution and Empire. Oxford, 2003, Blackwell.
- Tocqueville, A. de: A régi rend és a forradalom. Budapest, 1994, Atlantisz.

Franciaország 1799–1815

- Bainville, J.: Napóleon. Budapest, 1936, Athenaeum.
- Castelot, A.: Napóleon. Budapest, 1972, Európa. (több későbbi kiadásban is!)
- Dwyer, P.: Citizen Emperor. Napoleon in Power. 1769–1815. London, 2013, Bloomsbury.
- Dwyer, P.: Napoleon. The Path to Power. 1769–1799. London, 2007, Bloomsbury.
- Ellis, G.: The Napoleonic Empire. London, 1991, Macmillan.
- Englund, S.: Napoleon. A Political Life. Cambridge, Massachusetts, 2004, Harvard University Press.
- Esdaille, C. J.: The Wars of Napoleon. London, New York, 1995, Longman.
- Lefebvre, G.: Napóleon. Budapest, 1975, Gondolat.
- Gueniffey, P.: Bonaparte. Paris, 2013, Gallimard.
- Lentz, T.: Napoléon. Dictionnaire historique. Paris, 2020, Perrin.
- Lentz, T.: Nouvelle histoire du Premier Empire I.–II. Paris, 2002, 2003, Fayard.
- Lentz, T.: Le Grand Consulat. 1799–1804. Paris, 1999, Fayard.
- Neillands, R.: Wellington és Napóleon. Budapest, 1995, Merhávia.
- Tarle, J.: Napóleon. Budapest, több kiadásban.
- Tulard, J. szerk.: Dictionnaire Napoléon. Paris, 1989, Fayard.
- Tulard, J.: Napóleon. Budapest, 1997, Osiris.
- Woolf, S.: Napoleon's Integration of Europe. London, New York, 1991, Routledge.

USA

- Bailey, T. A.–Kennedy, D. M.: The American Pageant. Lexington, 1991, D. C. Heath.
- Beard, C.: Az Egyesült Államok alkotmányának gazdasági értelmezése. Budapest, 1988, Európa.

- Boorstin, D. J.: Az amerikaiak. A gyarmatosítás kora. Budapest, 1991, Gondolat.
- Brogan, H.: The Pelican History of the United States... 1985, Penguin.
- Degler, C. N.: Az élő múlt. Milyen erők formálták Amerika mai képét? Budapest, 1993, Európa.
- Hahner P.: Az Egyesült Államok elnökei. Budapest, 1998, Maecenas. (Új kiad. 2006)
- Hahner P.: Így élt Washington. Budapest, 1991, Móra Ferenc Könyvkiadó.
- Hamilton, A.–Madison, J.–Jay, J.: A föderalista. Értekezések az amerikai alkotmányról. Budapest, 1998, Európa.
- Jones, M. A.: The Limits of Liberty. American History 1607–1980. Oxford, New York, 1983, Oxford University Press.
- Johnson, P.: Az amerikai nép története. Budapest, 2016, Akadémiai.
- Middlekauff, R.: The Glorious Cause. The American Revolution, 1763–1789. New York, Oxford, 1982, Oxford University Press (2., bővített kiadás 2005).
- Sellers–May–McMillen: Az Egyesült Államok története. Budapest, 1995, Maecenas.
- Tindall, G. B.–Shi, D. E.: America. New York, 1992, Norton.
- Új rend egy új világban. Debrecen, 1997, Multiplex Media–Debrecen U.P.
- Urbán A.: Köztársaság az Újvilágban. Budapest, 1994, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Wood, G.: Empire of Liberty. A History of the Early Republic, 1789–1815. Oxford, 2009, Oxford University Press.
- Wood, G.: Revolutionary Characters. London, 2006, Penguin.

Német államok

- Barta J.: A nevezetes tollvonás. Budapest, 1978, Akadémiai K.
- Barta J.: Mária Terézia. Budapest, 1988, Gondolat.
- Bérenger, J.: Histoire de l'Empire des Habsbourg. 1273–1918. Paris, 1990, Fayard.
- Bérenger, J.: Léopold ^{1er} (1640–1705) fondateur de la puissance autrichienne. Paris, 2004, PUF.
- Bihari P.: A németek. 2000 év Európa közepén. Budapest, 2002, Műszaki Könyvkiadó.
- Blanning, T.: Frederick the Great. King of Prussia. London, 2015, Allen Lane.
- Blanning, T. C. W.: Joseph II. London, New York, 1994, Longman.
- Dickson, P. G. M.: Finance and Government under Maria Teresia. 1740–1780. I–II. Oxford, 1987, Clarendon Press.
- Engelmann, B.: Poroszország. Budapest, 1986, Gondolat.
- Fejtő Ferenc: II. József. Budapest, 1997, Atlantisz.
- Friedenthal, R.: Goethe élete és kora. Budapest, 1978, Európa.
- Fulbrook, M.: Németország története. Budapest, 1993, Maecenas.
- Gagliardo, J.: Germany under the Old Regime. London, New York, 1991, Longman.
- Haffner, S.: Poroszország egy porosz szemével. Budapest, 2010, Európa.
- Hamann, B. (szerk.): Habsburg Lexikon. Budapest, 1990, Új Génusz.
- Holborn, H.: A History of Modern Germany, II. Princeton, 1964, Princeton Univ. Press.
- Hughes, M.: Early Modern Germany, 1477–1806. London, 1992, Macmillan.
- Ingrao, C. W.: The Habsburg Monarchy. 1618–1815. Cambridge, 1994, CUP.

- Ingrao, C. W.: *In Quest and Crisis: Emperor Joseph I and the Habsburg Monarchy*. West Lafayette, 1979, Purdue University Press.
- Koch, H. W.: *A History of Prussia*. London, New York, 1978, Longman.
- McKay, Derek: *The Great Elector*. London, New York, 2001, Longman.
- Millenniumi magyar történet. Budapest, 2001, Osiris.
- Möller, H.: *Fürstenstaat oder Bürgernation: Deutschland, 1763–1815*. Berlin, 1989.
- Niederhauser E.: *Mária Terézia*. Budapest, 2000, Pannonica.
- Pál J.: *A Habsburg Monarchia története. 1526–1848*. Kolozsvár, 2014, Mega Könyvkiadó.
- Pigaillem, H.: *Le Prince Eugène. (1663–1736) Le philosophe guerrier*. Paris, 2005, Éditions de Rocher.
- Pohl, W.–Vocelka, K.: *A Habsburgok*. Budapest, 1995, Gulliver.
- Rovan, J.: *Histoire de l'Allemagne des origines à nos jours*. Paris, 1994, Seuil.
- Schilling, H.: *Vom alten Reich zum Fürstenstaat...* Berlin, 1984.
- Sheenan, J. J.: *German History. 1770–1866*. Oxford, 1989, Clarendon Press.
- Spielman, J. P.: *Leopold I of Austria*. London, 1977, Thames and Hudson.
- Stoye, J.: *The Siege of Vienna*. London, 1964, Collins.
- Vierhaus, R.: *Staaten und Stände*. Berlin, 1984.
- Winkler, H. A.: *Németország története a modern korban. I–II*. Budapest, 2005, Osiris.
- Zöllner, E.: *Ausztria története*. Budapest, 1998, 2000/Osiris Kiadó.

Nagy-Britannia

- Blair, W.: *The English Civil Wars*. London, 2009, Phoenix.
- The Cambridge Historical Encyclopaedia of Great Britain and Ireland*. Cambridge, 1985.
- Christie, I. R.: *Wars and Revolutions. Britain, 1760–1815*. Cambridge, Massachusetts, 1982, Harvard University Press.
- Churchill, W. S.: *Az angol ajkú népek története*. Budapest, 2004, Európa.
- Coward, B.: *The Stuart Age*. London, New York, 1980, Longman.
- Cromwell O.: *Beszédeiből, leveleiből*. Budapest, 1960, Gondolat.
- Hill, C.: *Az angol forradalom évszázada*. Budapest, 1968, Kossuth.
- Hilton, B.: *A Mad, Bad & Dangerous People? England 1783–1846*. Oxford, 2006, Oxford University Press.
- Holmes, R.: *Marlborough. Britain's Greatest General*. London, 2008, HarperPress.
- Hoppit, J.: *A Land of Liberty? England 1689–1727*. Oxford, 2000, Oxford University Press.
- Jones, J. R.: *Country and Court. England, 1658–1714*. Cambridge, Massachusetts, 1978, Harvard University Press.
- Kenyon, J. P.: *Stuart England*. 1978, Penguin.
- Kishlansky, M.: *A Monarchy Transformed. Britain 1603–1714*. London, 1996, Penguin.
- Langford, P.: *A Polite and Commercial People. England 1727–1783*. Oxford, 1989, Oxford University Press.

- Magnusson, M.: *Scotland. A Story of a Nation*. New York, 2000, Grove Press.
- Morril, J. (szerk.): *The Oxford Illustrated History of Tudor and Stuart Britain*. Oxford, 1996, OUP.
- The Oxford Illustrated History of Britain*. Oxford, 1984 óta több kiadásban, OUP.
- Plumb, J. H.: *England in the Eighteenth Century*. 1950, Penguin.
- Royle, Trevor: *The British Civil War*. New York, 2004, Palgrave.
- Schama, S.: *A History of Britain*. 2. köt. London, 2001, BBC.
- Speck, W. A.: *Stability and Strife. England, 1714–1760*. Cambridge, Massachusetts, 1977, Harvard University Press.
- Strong, R.: *The Story of Britain*. London, 1998, Pimlico.
- Szántó Gy. T.: *Anglia története*. Több kiadásban.
- Szántó Gy. T.: *Anglikán reformáció, angol forradalom*. Budapest, 2000, Európa.
- Szántó Gy. T.: *Cromwell*. Budapest, 2005, Maecenas.
- Wende, P. (szerk.): *Angol királyok és királynők*. Budapest, 2001, Korona Kiadó.
- Williams, G.–Ramsden, J.: *Ruling Britannia*. London, New York, 1990, Longman.

Oroszország

- Alexander, J. T.: *Catherine the Great*. New York, Oxford, 1989, OUP.
- Anderson, M. S.: *Peter the Great*. 2. ed. London, New York, 1995, Longman.
- Anyiszimov, J.: *Nagy Péter*. Budapest, 2004, Pannonica.
- Carrère d'Encausse, H.: *II. Katalin*. Budapest, 2006, Európa.
- Dukes, P.: *The Making of Russian Absolutism*. London, New York, 1982, Longman.
- Font M.–Krausz T.–Niederhauser E.–Szvák Gy.: *Oroszország története*. Budapest, 1997, Maecenas.
- Heller, M.: *Az Orosz Birodalom története*. Budapest, 1996, Osiris Kiadó–2000.
- Hosking, G.: *Russia and the Russians*. London, New York, 2001, Penguin.
- Hughes, L.: *Peter the Great*. New Haven, London, 2002, Yale University Press.
- Hughes, L.: *Russia in the Age of Peter the Great*. New Haven, London, 1998, Yale University Press.
- Kamenszkij, A.: *Nagy Katalin*. Budapest, 2000, Pannonica.
- Madariaga, I.: *Russia in the Age of Catherine the Great*. London, 1981, Weidenfeld & Nicolson.
- Massie, R.: *Nagy Katalin. Egy asszony portréja*. Budapest, 2013, IPC-könyvek.
- Massie, R.: *Nagy Péter élete és kora*. Budapest, 2014, IPC-könyvek.
- Milner, R.–Gulland–Dejevsky, N.: *Az orosz világ atlasza*. Budapest, 2000, Helikon.
- Montefiore, S. S.: *A Romanovok*. Pécs, 2020, Alexandra.
- Niederhauser E.–Szvák Gy.: *A Romanovok*. Budapest, 2002, Pannonica.
- Oudard, G.: *Nagy Péter, a cárok cárja*. Budapest, 1941, Singer–Wolfner.
- Pipes, R.: *Russia under the Old Regime*. 1990, Penguin.
- Platonov, S. F.: *Oroszország története*. Budapest, 1936, Athenaeum.
- Rambaud, A.: *Oroszország története*. 1–2. Budapest, 1980, MTA.

Riasanovsky, N. V.: A History of Russia. New York, Oxford, 1993, Oxford University Press.

Troyat, H.: Nagy Katalin. Budapest, 1995, Pesti Szalon.

Warnes, D.: Az orosz cárok krónikája. Budapest, 2002, Geopen Könyvkiadó.

Lengyelország

Boy-Zeleni: Felség és feleség. Budapest, 1969, Európa.

The Cambridge History of Poland. II. köt. Cambridge, 1941, Cambridge University Press.

Davies, N.: God's Playground. A History of Poland. Vol. I-II. Oxford, 1981–1982, Clarendon Press. *Magyarul*: Lengyelország története.

Gieysztor, A.–Kieniewicz, S. – Rostworowski, E.– Tazbir, J.– Wereszycki, H.: History of Poland. Warszawa, 1979, PWN – Polish Scientific Publishers.

Halecki, O.: A History of Poland. London, 1978, Routledge and Kegan.

Halecki, O.: A nyugati civilizáció peremén. Budapest, 1995, Osiris–Századvég 2000.

Izsépy E.: Kościuszko. Budapest, 1973, Gondolat.

Lukowski, J.: Liberty's Folly. The Polish–Lithuanian Commonwealth in the Eighteenth Century, 1697–1795. London, New York, 1991, Routledge.

Lukowski, J.: The Partitions of Poland. 1772, 1793, 1795. London, New York, 1999, Longman.

Ring É.: „Lengyelországot az anarchia tartja fenn?” Budapest, 2001, ELTE Eötvös Kiadó.

Szokolay K.: Lengyelország története. Budapest, 1996, Balassi Kiadó.

Topolski, J.: Lengyelország története. Budapest, 1989, Gondolat.

Wandycz, P. S.: A szabadság ára. Kelet-Közép-Európa története a középkortól máig. Budapest, 2004, Osiris.

Zamoyski, A.: The Last King of Poland. London, 1992, Jonathan Cape.

Zamoyski, A.: The Polish Way. A Thousand-year History of the Poles and their Culture. London, 1987, John Murray.

Spanyolország és Portugália

Benassar, B.: Histoire des Espagnols. VIe–XXe siècle. Paris, 1992, Robert Laffont.

Birmingham, D.: Portugália története. Budapest, 1998, Pannonica.

Bottineau, Y.: Les Bourbons d'Espagne. Paris, 1993, Fayard.

Cortázar, G. de–Vesga, G.: Spanyolország története. Budapest, 2001, Osiris.

Erlanger, P.: Philippe V d'Espagne. Un roi baroque esclave des femmes. Paris, 1978, Perrin.

Kamen, H.: Philip V of Spain. New Haven, London, 2001, Yale University Press.

Kamen, H.: Spain 1496–1714. London, New York, 1983, Longman.

Lynch, J.: Bourbon Spain. 1700–1808. Oxford, Cambridge, Mass. 1989, Basil Blackwell.

Lynch, J.: The Hispanic World in Crisis and Change. 1598–1700. Oxford, Cambridge, 1992, Blackwell Publishers.

- Pérez, J.: Histoire de l'Espagne. Paris, 1996, Fayard.
 Varga, S.: Philippe V Roi d'Espagne. Petit-fils de Louis XIV. Paris, 2011, Pygmalion.
 Vilar, P.: Spanyolország története. Budapest, 1984, Gondolat.
 Vincent, M.–Stradling, R. A.: A spanyol és portugál világ atlasza. Budapest, 1997, Helikon.

Németalföld

- Baxter, S. B.: William III. London, 1966, Longmans.
 Blom, J. C. H., Lamberts, E. (szerk.): History of the Low Countries. New York, Oxford, 1999, Berghahn Books.
 Claydon, T.: William III. London, 2002, Longman.
 Geyl, P.: History of the Low Countries. London, 1964, Macmillan.
 Geyl, P.: The Netherlands in the Seventeenth Century. I–II. London, 1961, 1964,
 Israel, J. I.: The Dutch Republic. Oxford, 1995, Clarendon Press.
 Keates, J.: William III & Mary II. Partners in Revolution. London, 2015, Penguin.
 Prak, M.: Hollandia aranykora. Budapest, 2004, Osiris.
 Rowen, H. H.: John de Witt... Princeton, 1978, Princeton University Press.
 Rowen, H. H.: The Princes of Orange. Cambridge, 1988, Cambridge University Press.
 Shama, S.: Patriots and Liberators. New York, 1977, Alfred A. Knopf.
 Van der Kiste, J.: William and Mary. Stroud, 2003, Sutton.
 Wittman T.: Németalföld aranykora. Budapest, 1965, Gondolat.

Itália

- Carpanetto, D.–Ricuperati, G.: Italy in the Age of Reason. London, New York, 1997, Longman.
 Hearder, H.: Italy in the Age of Risorgimento. London, New York, 1983, Longman.
 Hearder, H.: Olaszország története. Budapest, 1992, Maecenas.
 Sella, D.: Italy in the Seventeenth Century. London, New York, 1997, Longman.
 Symcox, G.: Victor Amadeus II. Berkeley, Los Angeles, 1983, University of California Press.
 Woolf, S.: A History of Italy 1700–1860. London, New York, 1979, Routledge.

Skandinávia

- Bain, N.: Charles XII. New York, London, 1895, G. P. Putnam's Sons.
 Derry, T. K.: A History of Scandinavia. London, 1979, George Allen & Unwin.
 Donáth R.: Krisztina királynő. Budapest, 1970, Gondolat.
 Goldsmith, M. K.: Krisztina svéd királynő. Budapest, é. n., Athenaeum.
 Jutikkala, E.–Pirinen, K.: Finnország története. Budapest, 2004, Kairosz.
 Nordmann, C.: Gustave III. Lille, 1986, Presses Universitaires de Lille.
 The Riksdag: A History of the Swedish Parliament. Stockholm, 1987, The Swedish Riksdag / The Bank of Sweden.

Scott, F. D.: Sweden. The Nation's History. Minneapolis, 1977, University of Minneapolis Press.

Voltaire: XII. Károly. Budapest, 1965, Európa.

Balkán

Clogg, R.: A Short History of Modern Greece. Cambridge, 1979, Cambridge University Press.

Crampton, R. J.: A Concise History of Bulgaria. Cambridge, 1997, Cambridge University Press.

Durandin, C.: A román nép története. Budapest, 1998, Maecenas.

Jelavich, B.: A Balkán története. I. kötet. Budapest, 1996, Osiris–Századvég.

Mazover, M.: A Balkán. Budapest, 2004, Európa.

Sokcsevits D.–Szilágyi I.–Szilágyi K.: Déli szomszédaink története. Budapest, 1994, Beleményi Könyvkiadó.

Sokcsevits D.: Horvátország. A 7. századtól napjainkig. Budapest, 2011, Mundus Novus Kft.

Ázsia

Blunden, C.–Elvin, M.: A kínai civilizáció atlasza. Budapest, 1995, Helikon.

The Cambridge History of Japan. Volume 4. Early Modern Japan. Cambridge, 1991, Cambridge University Press.

Comparative History of Civilisations in Asia. Reading, Menlo Park... 1977, Addison-Wesley Publishing Company.

Collcutt, M.–Jansen, M.–Kumakura, I.: A japán világ atlasza. Budapest, 1997, Helikon.

Blunden, C.–Elvin, M.: A kínai világ atlasza. Budapest, 1995, Helikon.

Gernet, J.: A kínai civilizáció története. Budapest, 2001, Osiris.

Goldschmidt, A. Jr.: A Közel-Kelet rövid története. Budapest, 1997, Maecenas.

Horváth Z.: Kína története (Kézirat)

Hourani, A.: A History of the Arab Peoples. Cambridge, 1991, Belknap Press.

Hsü, I. C. H.: The Rise of Modern China. New York, Oxford, 1990, Oxford University Press.

Johnson, G.: Az indiai világ atlasza. Budapest, 1998, Helikon.

Keay, J.: India. A History. London, 2000, HarperCollins Publishers.

Kinross, Lord: The Ottoman Empire. London, 2003, The Folio Society.

Mantram, R. (szerk.): Histoire de l'Empire Ottoman. Paris, 1989, Fayard.

McCarthy, J.: The Ottoman Turks. London, New York, 1997, Longman.

Metcalf, B. O.–Metcalf, T. R.: A Concise History of India. Cambridge, New York, 2002, Cambridge University Press.

Quataert, D.: The Ottoman Empire, 1700–1922. Cambridge, 2000, Cambridge University Press.

Reischauer, E. O.: Japán története. Budapest, 1995, 2000, Maecenas.

Solnon, J.-F.: L'Empire ottoman et l'Europe. Paris, 2017, Perrin.

- Spear, P.: *A History of India 2*. Harmondsworth, 1965, Penguin.
- Tenigl-Takács L.: *India története*. Budapest, 1997, Medicina, A Tan Kapuja Buddhista Főiskola.
- Totman, C.: *Japán története*. Budapest, 2006, Osiris.
- Zürcher, E. J.: *Turkey. A Modern History*. London, New York, 1993, I. B. Tauris & Co Ltd.

Latin-Amerika és Kanada

- Csép A.: *Simón Bolívar*. Budapest, 1973, Gondolat.
- Indiánok és ősi kultúrák Észak-Amerikában. Budapest, 1993, Helikon.
- Lilón, D.–Cruz, M. D. da–Sánchez Román, J. A.–Nagy M.–Santosné Blastik M.–Semsey V.–Szilágyi Á. J.: *Latin-Amerika. 1750–1840. A gyarmati rendszer felbomlásától a független államok megalakulásáig*. Budapest, 2013, Károli Gáspár Református Egyetem.
- Lynch, J.: *Simón Bolívar. A Life*. New Haven, London, 2006, Yale University Press.
- McNaught, K.: *The Pelican History of Canada*. New York, 1969, Penguin.
- Pendle, G.: *A History of Latin America*. New York, 1963, Penguin.
- Simón Bolívar írásai. Budapest, 1976, Venezuelai Köztársaság Nagykövetsége.
- Tanner, O.: *The Canadians*. Alexandria, Virginia, 1977, Time-Life Books.
- Wittman T.: *Latin-Amerika története*. Budapest, 1971, Gondolat.

Afrika és Ausztrália

- Ade Ajayi, J. F.–Crowder, M.: *Atlas historique de l'Afrique*. Paris, 1988, Jaguar.
- The Cambridge History of Africa. Volume 4*. Cambridge, Massachusetts, 1975, Cambridge University Press.
- Clark, M.: *History of Australia*. Harmondsworth, 1995, Penguin.
- Davidson, B.: *Africa in History*. London, 1984, Paladin.
- Fage, J. D.–Tordoff, W.: *Afrika története*. Budapest, 2004, Osiris.
- General History of Africa. V. Africa from the Sixteenth to the Eighteenth Century*. Oxford, Edinburgh, Madrid... 1992, UNESCO.
- Laurens, H.: *L'expédition d'Égypte. 1798–1801*. Paris, 1997, Seuil.
- McEvedy, C.: *The Penguin Atlas of African History*. London, New York, 1980, Penguin.
- Olivier, R.–Fage, J. D.: *A Short History of Africa*. Harmondsworth, New York, 1962, Penguin.
- Troup, F.: *South Africa*. Harmondsworth, 1972, Penguin.

ILLUSZTRÁCIÓK JEGYZÉKE

Képek

old.

28. Európa allegóriája Joan Blaeu *Atlas Maior* című munkájából, 1662
30. Michel Serres: Pestisjárvány Marseille-ben, 1720
34. Mezőgazdasági oktatásban használt táblakép, 18. század vége
36. A Stockholm Banco által 1666-ban kibocsátott bankjegy
37. Szövőműhely (William Hogarth metszete, 1747)
39. Amszterdam kikötője (metszet, 18. század)
41. Adam Smith (1723–1790) (ismeretlen festő, 1800 körül)
41. David Hume (1711–1776) (Allan Ramsay, 1766)
44. Nathaniel Dance-Holland: Brit gentlemanek a 18. század közepén (1760 körül)
46. Thomas Gainsborough: Egy vidéki földbirtokos dzsentri házaspár, Mr. és Mrs. Andrews (1750 körül)
49. John Slezer: Skót gazdaság a 17. század végén (metszet, 1693)
51. Jan Thomas van Kessel: Vidéki jelenet (18. század első fele)
52. Londoni kávéház a 17. század végén (ismeretlen alkotó metszete)
53. Gaspar Butler: A nápolyi öböl látképe a 18. század elején (részlet)
59. Václav Hollar: A Lordok Háza a 17. század közepén (rézmetszet, 1650 körül)
60. Pierre Patel: A versailles-i palota (1668)
67. Johann Ebermeier: A vesztfáliai béke diadala, a vallási béke allegorikus ábrázolása (1649)
69. Hendrik Kloekhoff: Europa Regina (18. század vége)
72. Savoyai Eugén átkel az Alpokon húszezer katonával (nyomtatvány, 1702)
73. Abraham Bosse: A *Leviatán* címlapja (rézmetszet, 1651)
74. Thomas Hobbes (1588–1679) (John Michael Wright, 1669–1670)
77. *A Két értekezés a kormányzatról* 1690-es kiadásának címlapja
77. John Locke (1632–1704) (Godfrey Kneller, 1697)
79. A törvények szelleméről első, 1748-as kiadásának címlapja
79. Montesquieu (1632–1704) (Godfrey Kneller, 1697)
81. A társadalmi szerződés első, 1762-es kiadásának címlapja
81. Jean Jacques Rousseau (1712–1778) (Maurice Quentin de La Tour, 1753)
83. *A Töprengések...* első, 1790-es kiadásának címlapja
83. Edmund Burke (1729–1797) (Joshua Reynolds, 1769 körül)
83. Benjamin Constant (1767–1830) (Hercule de Roche, 1820)
83. *A Politikai alapelvek* első, 1815-ös kiadásának címlapja

93. Német röplap a jezsuita rend feloszlatásáról, 1774. XIV. Kelemen pápa a farkasok kérésére leöleti a kutyáit.
94. A jezsuiták kiűzése Spanyolországból (ismeretlen alkotó, rézmetszet, 1767)
96. Cornelius Jansen (1585–1638) (ismeretlen festő)
96. Apácák kiűzése a Port-Royal-des-Champs-ból, 1709
98. Tommaso Garzoni: Zsidó kabbalisták ábrázolása (metszet, 1641)
101. A római Loyolai Szent Ignác-templom barokk belső tere
102. Nicolas Boileau: A költészetéről, 1674 (egy 1740-es kiadás címlapja)
105. Michel Barthélemy Ollivier: Teadélután Párizsban. A fiatal Mozart zongorázik (1766)
106. Az *Encyclopédie* 1751-es kiadásának borítója
106. Az *Encyclopédie* 1772-es kiadása allegorikus címlapképének részlete. Az Értelem és a Filozófia lerántják a fátylat az Igazságról
107. Theobald von Oer: Schiller felolvasása a weimari Múzsák Udvarában (1860)
109. Lavoisier laborja (Madame Lavoisier rajza, 18. század vége)
111. Szabadkőműves beavatási szertartás, Párizs, 1745
117. Német röplap a vesztfáliai béke megkötéséről, 1648
121. Jacques Laumosnier: A pireneusi béke megkötése (17. század első fele)
125. Romeyn de Hooghe: A bredai békekonferencia (1667)
127. Ifj. Willem van de Velde: Holland győzelem az angol–francia flotta felett, Texel, 1673
128. Adam Frans van der Meulen: Besançon ostroma, 1674
136. Pierre-Denis Martin: A fleurus-i csata, 1690
137. Abraham Nicolas Amelot de la Houssaye: A rijswijki Huis ter Nieuwburg palota (metszet, 1697)
141. Juan Carreño de Miranda: II. Károly spanyol király, 1685
144. Antoine Benoist: A blenheimi csata (korabeli metszet)
146. Abraham Allard: Az utrechti béke ábrázolása (1714)
148. David von Krafft: XII. Károly svéd király, 1700 k.
149. Koppenhága bombázása, 1700 (korabeli metszet)
151. Louis Caravaque: A poltavai csata (1717–1718 k.)
157. Richard Paton: A Passero-foki tengeri ütközet (1767 k.)
160. Azov ostroma 1736-ban (ismeretlen szerző metszete, 1740)
162. Mária Terézia (ismeretlen bécsi festő, 1740–1741 k.)
164. II. Frigyes porosz király (Johann Georg Ziesenis, 1763)
165. Lotharingiai Ferenc (Martin van Meytens, 1745)
166. Pierre L'Enfant: A fontenoy-i ütközet (1747)
168. Az aacheni béke allegóriája (ismeretlen szerző korabeli metszete)
169. Wenzel Anton Graf von Kaunitz (Martin van Meytens, 1749–1750 k.)
170. Hannover városa a 18. század elején (ismeretlen szerző metszete)
172. Jacques Guay metszete a versailles-i szerződés megkötéséről, Ausztria és Franciaország allegorikus alakjaival (1756)
176. A rossbachi csata (ismeretlen festő, 1757 k.)
179. Új-Franciaország átadása a brit haderőnek (Montréal, 1760)

181. Benjamin West: A párizsi béke aláírói balról jobbra: John Jay, John Adams, Benjamin Franklin, Henry Laurens, William Temple Franklin (befejezetlen, 1783–1784 k.)
183. Stefano Torelli: Katalin törökök fölött aratott győzelmének allegóriája (1772)
187. Lengyelország első felosztásának allegóriája (korabeli metszet)
189. Horace Vernet: A valmyi csata (1826)
190. A campoformiói békeszerződés utolsó oldala (1797)
191. Alexandria elfoglalása, 1801 (dombormű a párizsi Diadalíven)
193. Korabeli karikatúra ifj. William Pitt és Napóleon alakjával a világ felosztásáról (1805)
199. Claes Janszoon Visscher: London látképe a 17. század első felében (1616)
201. Peter Tillemans: A londoni alsóház, 1709
203. Anthony Van Dyck: I. Károly (1635)
204. A skót felkelés kirobbanása az edinburgh-i Szent Giles-katedrálisban (korabeli metszet)
205. Robert Walker: Oliver Cromwell (1649 k.)
206. Korabeli német röplap I. Károly kivégzéséről
207. Az 1652-ben utolsóként elesett ír erőd, Galway (korabeli metszet)
209. Korabeli karikatúra Cromwellről mint a monarchikus hatalom bitorlójáról
212. John Michael Wright: II. Károly koronázási portréja (1661–1662)
213. Hendrick Danckerts: A régi Whitehall-palota, az angol uralkodók székhelye 1698-ig (1675 k.)
214. Korabeli metszet az 1665-ös londoni nagy pestisjárványról
220. Nicolas Langlois: XIV. Lajos köszönti Saint-Germainben a száműzött II. Jakabot 1689-ben (metszet, 1690)
221. James Thornhill: Allegória III. Vilmos angliai partraszállásáról (metszet, 1727)
222. III. Vilmos és Mária királynő (korabeli metszet)
223. Joan Blaeu *Atlas Maior* című művében publikált Anglia-térkép, 17. század második fele
226. 18. századi francia illusztráció a skót parlament megnyitásáról (Henri Chatelain: Atlas Historique, 1720)
227. Az Uniótörvény 1709-es, nyomtatott kiadásának címlapja
228. William Hogarth: Londoni reggel (metszet, 1738)
230. I. György (George Vertue metszete, 1718)
231. Walpole mint angol kolosszus (korabeli satirikus metszet)
234. Id. John Cleveley: A fejlődő angol flotta a 18. század közepén (1757)
235. Az 1765-ben Franciaország ellen szónokló id. William Pitt satirikus ábrázolása (Louis Berthet metszete, 1765)
237. Canaletto: Az első Westminster híd (1747)
238. Allan Ramsay: III. György király, 1762
239. Francia karikatúra a North-kormányzatról Grenada elvesztése után (1779)
240. Francis Wheatley: Az ír alsóház ülése (1780)
242. John Hoppner: Ifj. William Pitt, 1804 k.
244. James Gillray karikatúrája Napóleonnól, 1803
249. A regensburgi birodalmi gyűlés, 1663 (ismeretlen szerző metszete)

250. Speyer a 17. század közepén (Matthäus Merian metszete)
253. Berlin a 17. század végén (részlet Matthäus Merian metszetéből)
255. Szilézia történelmi fővárosa, Wrocław/Boroszló (Matthäus Merian metszete, 1650)
259. Michael Wening: A müncheni fejedelmi udvar (metszet, 18. század eleje)
260. Bernardo Bellotto: A poroszok által a hétéves háborúban lerombolt drezdai Kreuzkirche (1765)
264. Bécs a 17. század végén (Folbert von Alten-Allen egykorú metszete)
265. A Hofburg a 18. század végén (Joseph Daniel Huber 1778-as metszetének részlete)
266. Benjamin von Block: I. Lipót (1672)
267. A török sereg Bécs alatt. A kahlenbergi csata, 1683. szeptember 12. (ismeretlen mester)
269. Johann Gottfried Auerbach: VI. Károly császár (III. Károly magyar király), 1730 körül
269. Andreas Möller: Mária Terézia 1729 táján, tizenegy évesen
271. Johann Michael Militz: Friedrich Wilhelm von Haugwitz (1763)
275. Martin van Meytens: A királyi család egy színházi előadásán a Hofburg-palotában (1763)
276. Anton von Maron: II. József a Császári-Királyi Hadsereg tábornagyi egyenruhájában (1775)
277. Allegória II. József türelmi rendeletéről (ismeretlen mester, 1785)
279. Pompeo Batoni: II. József és öccse, Toscana hercege, a későbbi II. Lipót (1769)
280. Govert Flinck: I. Frigyes Vilmos brandenburgi választófejedelem, a Nagy Választó (1652)
284. I. Frigyes királlyá koronázása Königsbergben, 1701-ben (ismeretlen festő)
285. Samuel Theodor Gericke: I. Frigyes Vilmos (1713)
287. Carl Röchling: Porosz gránátos zászlóalj támadása 1745-ben (1913)
289. Anton Graff: II. Frigyes (1781)
296. Charles Meynier: Napóleon bevonulása Berlinbe (1810)
297. Charles Motte: A Rajnai Szövetség eskütételi ceremóniája (litográfia, 1820 k.)
299. Joseph Kreutzinger: I. Ferenc mint osztrák császár (1806 k.)
300. A bécsi kongresszus résztvevői, 1815 (Jean Godefroy metszete Jean Baptiste Isabey festménye nyomán, 1819)
304. I. Mihály uralkodóvá választása az Ipatyev-kolostorban, 1613-ban (könyvillusztáció, 1672)
305. A Kreml a 17. században (korabeli holland metszet)
306. I. Alekszej, minden oroszok cárja (ismeretlen orosz művész, 17. század második fele)
307. Nyikon pátriárka (korabeli ismeretlen mester)
309. Andrej Petrovics Rjabuskin: Orosz kereskedőcsalád a 17. században (1896)
311. Godfrey Kneller: I. Péter angliai látogatása idején
312. Abraham Storck festménye az új orosz flotta egyik hadihajójáról (1698–1708 között)
314. Szentpétervár fejlődésének rekonstrukciója, 1705, 1717, 1720, 1744
317. Szentpétervár kikötője a 18. században (Mihail Mahajev metszete)
318. A szakállviselés eltiltásának korabeli megjelenítése (ismeretlen mester)
319. Az 1722-es nemesi rangtáblázat egy oldala

320. Louis Caravaque: I. Péter (18. század eleje)
321. Az 1724-ben alapított Tudományos Akadémia Szentpéterváron (metszet, 18. század vége)
322. Péter és Katalin esküvői ceremóniája 1712-ben (A. F. Zubov metszete)
323. Iván Nyikitics Nyikitin: I. Péter a halálos ágyán (1725)
325. Valerij Ivanovics Jacobi: Az élet Anna cárnő udvarában (1872)
327. A moszkvai egyetem a 18. században (ismeretlen művész)
328. Joachim Kestner: II. Katalin a Téli Palota erkélyéről üdvözlí a gárdaezredet (egykorú festmény)
329. Fjodor Rokotov: II. Katalin (1770 k.)
330. Valerij Ivanovics Jacobi: Az orosz Művészeti Akadémia megalapítása 1765-ben (1889)
332. Vaszilij Grigorjevics Perov: Pugacsov elfogott orosz nemesek felett ítélezik (1875)
333. 1791-es karikatúra Katalin külpolitikájáról, erkölcséről és Oroszország európai helyzetéről
335. Thomas Lawrence: I. Sándor orosz cár (1810-es évek)
336. Nikolas Gosse: A tiltsi béke Napóleon, I. Sándor, Lujza porosz királyné és III. Frigyes Vilmos alakjával (19. század közepe)
337. Moszkva 1812-es tűzben érintett területei (1817-ben készült térkép)
337. Napóleon találkozása az ördöggel a moszkvai tűz után (19. századi karikatúra)
342. A *Zürcher Zeitung* első, 1780. január 12-i kiadása
344. François Bouchot: A zürichi csata, 1799 (1837)
346. Claes Janszoon Visscher: Leo Hollandicus (1648)
347. Claes Janszoon Visscher: Amszterdam (1643)
351. Pieter Frits: A De Witt fivérek meggyilkolása (17. század vége)
353. Philips Vingboons: Az amszterdami tőzsde udvara a 17. században
357. Henry Bone: V. Vilmos (1801)
358. Hendrik Floris van Langren: Leo Belgicus, 1617
362. Engelbert van Siclers: Genti vásár (részlet, 18. század második fele)
365. Paul-Jacob Laminit: Küzdelem Gent utcáin, 1790 (korabeli metszet)
366. Johann Nepomuk Gibèle: I. Orániai Vilmos bevonulása Brüsszelbe (metszet, 1825)
368. Lisszabon a 17. század közepén (korabeli metszet)
369. Pombal márki (ismeretlen festő, 18. század)
370. Henri L'Évêque: A portugál királyi család hajóra száll Brazília felé (1812)
374. Spanyol társadalmi csoportok ábrázolása a 18. századból (ismeretlen festő)
377. Israël Silvestre: Madrid a 17. század közepén (egykorú metszet)
379. François Gérard: XIV. Lajos spanyol királlyá nyilvánítja unokáját, Anjou hercegét, 1700 (19. század eleje)
381. Cádiz kikötője a 18. század elején (Juan Alvarez de Colmenar metszete, 1715)
382. Francisco de Goya: III. Károly vadászruhában (1786–1788 k.)
383. Francisco de Goya: IV. Károly (1789)
385. Francisco de Goya festménye az 1808. május 2-i madridi felkelésről (1814)
386. Canaletto: A római Forum romjai (1742)
389. Domenico Gargiulo: Pestisjárvány Nápolyban, 1656-ban (egykorú festmény)

391. Giacinto Platania: Az Etna 1669-es kitörése (freskó a cataniai székesegyházban)
394. Milánó látképe a 18. században (egykorú metszet)
397. III. Károly Emánuel, Szardínia királya, Savoya hercege (ismeretlen mester, 1750)
399. Giuseppe Zocchi: Piazza della Signoria, Firenze (18. század közepe)
404. Genova a 18. században (ismeretlen készítő metszete)
406. Joseph Vernet: A nápolyi öböl (1748)
409. Hippolyte Lecomte: A francia sereg 1798-as bevonulása Rómába (1834)
410. Nicolas-André Monsiau: A Cisalpine Köztársaság törvényhozó tanácsa (Consulta legislativa) lyoni ülésén 1802-ben köztársasági elnökké választja Bonapartét (1808)
411. VII. Pius letartóztatása 1809-ben (metszet, 19. század)
416. II. Gusztáv Adolf (ismeretlen festő, 17. század közepe)
417. Stockholm a 17. század második felében (Gérard Jollain metszete)
418. David Klöcker Ehrenstrahl: XI. Károly (1691)
419. Johann Heinrich Wedekind: XII. Károly (1719)
420. Alexander Roslin: III. Gusztáv (1772)
422. Johan Tietrich Schoultz: Az 1790-es svenskundi tengeri csata (1792)
423. François Gérard: Bernadotte 1811-ben
424. XIV. Károly János (Bernadotte) koronázása (egykorú falikép a stockholmi katedrálisban)
426. Az 1728-as koppenhágai tűzvész egy korabeli német metszeten
427. Struensee nyilvános kivégzése 1772 (korabeli metszet)
428. C. A. Lorentzen: Koppenhága angol tűz alatt, 1801-ben (egykorú festmény)
430. Lengyel–litván nemesi gyűlés a 18. században (ismeretlen festő)
431. Lengyel gabonakereskedők a 17. század elején
432. Wojciech Gerson: Kereskedők Danzigban a 17. században (19. század)
434. A lengyel szejm ülése 1622-ben (korabeli metszet)
437. Bogdan Hmelnickij (korabeli ábrázolás)
438. Jasna Góra svéd ostroma 1655-ben (metszet, 1681)
440. Danzig a 17. század végén (Peter Willer térképe, 1687)
442. Andreas Stech: Sobieski János az 1673-es chocimi csatában (1674–1679)
443. Martino Altomonte: Sobieski Bécs alatt 1683-ban (részlet, 1693–1695)
447. Canaletto: A krakkói Vár tér a 18. század második felében (1774)
449. Canaletto: Stanisław Poniatowski királlyá választása (részlet, 1778)
452. John Lodge: A lengyel torta első felosztása (karikatúra, 1774 k.)
454. Zygmunt Vogel: Az első lengyel nyilvános könyvtár építése Varsóban (1801)
456. Jean-Pierre Norblin: Az 1791. május 3-i alkotmány elfogadása a szejmben (egykorú rajz)
457. Antoni Oleszczyński: Tadeusz Kościuszko (metszet, 19. század közepe)
458. Franciszek Smuglewicz: Kościuszko eskütétele Krakkóban, 1794. március 24-én (1797)
461. Marcello Bacciarelli: Napóleon átadja a Varsói Hercegség alkotmányát, 1807 (1811)
464. Id. Jean-Baptiste Charpentier: Francia nemesi család a 18. század közepén (1768)
465. Louis Le Nain: Francia parasztok a 17. század közepén (1642)

468. Robert Nanteuil: Jules Mazarin a palotája galériájában (metszet, 1659)
469. Mazarin-ellenes gúnyrajz, 1650 körül. A Fronde hívei megvédik az állam üdvét Mazarin ellenében (balra a vízben)
471. Charles Le Brun: A fiatal XIV. Lajos (1661–1662)
472. Philippe de Champaigne: Jean-Baptiste Colbert (1655)
473. Claude Lorrain: Egy francia kikötő a 17. század közepén (1638)
475. Henri Testelin: Colbert bemutatja a francia Tudományos Akadémia tagjait XIV. Lajosnak. Háttérben a párizsi obszervatórium (17. század második fele)
475. XIV. Lajos biliárdozik (ismeretlen mester metszete, 1694)
480. Egy francia dragonyos „megtérít” egy hugenottát (Godefroy Engelmann rajza, 17. század vége)
482. Jean Nocret: XIV. Lajos (1685 k.)
486. Nicolas de Largillière: XIV. Lajos családja körében (1715–1720 körül)
487. Charles Le Brun: XIV. Lajos apoteózisa (1677)
491. Nicolas-Jean-Baptiste Raguenet: Párizs látképe a Pont Neuf felől (1763)
492. Anicet Charles Gabriel Lemonnier: Voltaire egy művének felolvasása Madame Geoffrin szalonjában, a 18. század közepén (1812)
494. Jacques Chéreau: Karikatúra a Law-rendszer összeomlásáról (1720)
495. Maurice Quentin de La Tour: XV. Lajos portréja (1748)
497. A régenstanács ülése Fleury bíboros részvételével (ismeretlen festő, 18. század első fele)
500. Israël Silvestre: A Palais de la Cité, a párizsi legfelsőbb bíróság székhelye (17. század vége)
502. Antoine-François Callet: XVI. Lajos portréja (1786 k.)
503. Joseph Duplessis: Jacques Necker (1781 k.)
503. Anne Robert Jacques Turgot (ismeretlen festő, 1782 k.)
505. Nicolas-André Monsiau: XVI. Lajos instrukciókat ad La Pérouse kapitánynak a világ körüli felfedező útjára, 1785-ben (1817)
506. A királyi család 1781 körül (ismeretlen festő munkája)
508. Jaques Rigaud: A Bastille 1715-ben (metszet)
509. A papságot és a nemességet a hátán cipelő harmadik rend (francia karikatúra 1789 áprilisából)
512. Claude Niquet: Az Előkelők Gyűlése 1787 februárjában (metszet, 18. század vége)
515. Jacques-Louis David: Sieyès abbé, a *Mi a harmadik rend?* (Qu'est-ce que le Tiers-État?) című röpirat szerzője (1817)
516. Isidore-Stanislaus Helman – Charles Monnet: Az 1789. május 5-i rendi gyűlés megnyitása (korabeli festmény)
517. Jacques-Louis David: A labdaházi eskü 1789. június 20. (1791)
519. Az *Emberi és állampolgári jogok nyilatkozata* 17 cikkelyének egy korabeli nyomtatott kiadása
523. A királyi család visszaszállítása Párizsba, 1791. június 25. (korabeli ismeretlen mester munkája)

524. A Jakobinus Klub vitája a háború kérdéséről, 1792. január (egykorú metszet, karikatúraszerű alakokkal)
525. A Tuileriák palotájának ostroma, 1792. augusztus 10. (ismeretlen mester metszete)
527. A girondisták kivezetése a bíróságról 1793. június 2-án. Bal oldalon Charles Vazalé holttestét viszik, aki az ítélet hallatán szíven szúrta magát (ismeretlen mester metszete, 19. század első fele)
532. A Közjóléti Bizottság egy összejövedele (ismeretlen festő, 1793–1794)
533. Jean-Baptiste Lesueur: Felfegyverzett sans-culotte-ok (rajzolt kartonfigurák, 1793–1794 k.)
534. Brissot és húsz girondista társának kivégzése 1793. október 31-én (egykorú metszet, ismeretlen mester)
536. Robespierre és társai kivégzése 1794. július 28-án (ismeretlen mester korabeli metszete)
538. Bonaparte a párizsi felkelők közé lövet, 1795. október 5. (ismeretlen mester egykorú metszete)
541. Jean Duplessis-Bertaux: A Direktórium ülése 1799-ben (metszet, 1802)
544. James Gillray korabeli karikatúrája Napóleonnól, ahogy Saint-Cloud-ban felosztatja az Ötszázak Tanácsának ülését
548. Bonaparte Napóleon ikonikus ábrázolása: Jacques Louis David: Az első konzul átkel az Alpokon a Nagy Szent Bernát-hágónál (1802)
551. Nicolas-Antoine Taunay: Bonaparte az első itáliai hadjáratban, 1797-ben (19. század eleje)
552. Antoine-Jean Gros: A „piramisok csatája” (1810)
556. Jean-Auguste-Dominique Ingres: Bonaparte mint első konzul (1803–1804)
557. François Anne David: Bonaparte első konzul bemutatja a feleségének a polgári törvénykönyvet (metszet, 19. század eleje)
559. David Wilkie: Napóleon és VII. Pius pápa Fontainebleau-ban (1836)
562. Jacques-Louis David: Napóleon és Josephine koronázása a párizsi Notre Dame-ban, 1804-ben (részlet, 1805–1807 k.)
564. Frederick Nash: Az 1807-ben elkészült (első) Austerlitz-híd rajza (19. század első fele)
565. Adolphe Roehn: I. Napóleon és I. Sándor találkozója a Nyemen folyón, 1807. június 25. (1807)
568. A Napóleon és Mária Lujza házassága alkalmából fából felépített Diadalív 1810-ben (Pierre-François-Léonard Fontaine korabeli rajza)
572. Adolphe Roehn: Napóleon tábornokai körében a wagrami csata első napjának éjszakáján (1810)
575. John Heaveside és Waterloo Clark: Az orosz hadjárat nyitánya – francia egységek átkelése a Nyemen folyón (1816)
578. Orosz csapatok bevonulása Párizsba, 1814. március 31-én
579. Korabeli angol karikatúra Napóleonnól, amint Elba szigetére indul (ismeretlen rajzoló)
580. František Xaver Sandmann: Napóleon Szent Ilona szigetén (1820 k.)
584. William Halsall: A puritán menekülteket szállító Mayflower (1882)

586. Savannah brit kolónia (Georgia állam) az alapítása idején (Pierre Fourdrinier és James Oglethorpe metszete, 1734)
588. Henry Timberlake: Cseroki indiánok a 18. század közepén (metszet, 1762)
589. A „bélyegtörvény” (Stamp Act) „eltemetése” 1766-ban (korabeli metszet)
590. A tea megsemmisítése a bostoni kikötőben (metszet, 1789)
594. John Trumbull: A Függetlenségi nyilatkozat bemutatása, 1776 (1819)
595. Charles Willson Peale: George Washington 1776-ban
596. Amos Doolittle: Brit csapatok a bostoni hadjáratban Concordnál, 1775 (egykorú metszet)
599. Junius Brutus Stearns: Az Alkotmányozó Konvenció, 1787 (1856)
601. Az Egyesült Államok vezető politikusai a 18. század végén
603. Az elnöki rezidencia Philadelphiában, Washington és John Adams elnöksége alatt (William L. Breton metszete, 1828–1830 k.)
605. Federalista rajz Washington halálának idejéből: az elhunyt elnök a föderalizmus, a republikanizmus és a demokrácia oszlopainak megerősítésére szólít fel a túlvilágról
606. John Lewis Krimmel: Választási jelenet Philadelphiában (1815)
611. Ignacio María Barreda: Társadalmi csoportok hierarchiája Mexikóban a 18. század végén (1777)
617. Rabszolgalázadás Saint-Domingue-en 1791-ben (ismeretlen alkotó korabeli metszete)
618. Toussaint Louverture (ismeretlen francia alkotó metszete, 1802)
620. Emeric Essex Vidal: Buenos Aires látképe a 19. század elején (1820 k.)
621. José Gil de Castro: Simón Bolívar (1825)
625. Jacques Arago: Rio de Janeiro térképe 1820-ban
626. A demográfiai robbanás következménye: Montréal fejlesztési terve 1687–1723 (William Henry Atherton rekonstrukciója, 1884)
627. Louisbourg erődjének makettje az 1758-as állapot szerint
628. Új-Franciaország térképe, 1730
631. Sempronius Stretton: York, a későbbi Toronto erődje 1804-ben
636. Antoine-Ignace Melling: Kávéház Isztambulban a 18. század második felében (metszet, 1819)
641. Isztambul látképe a 18. század második felében (ismeretlen alkotó, metszet)
644. A császári és királyi seregek Belgrádot ostromolják, 1717 (korabeli metszet)
647. Oszmán seregek felvonulása Szófia körül 1788-ban (korabeli német metszet)
648. Sempronius Stretton: York, a későbbi Toronto erődje 1804-ben
649. Antoine Ignace Melling: A szultáni hárem a 19. század elején (metszet, 1819)
652. Iszfahán a 18. század elején (metszet, 1725)
655. Mogul katonák a 17. század közepén (Abd al-Hamid Lahawri, 1656–1657 k.)
656. Delhi látképe a 18. század végén (egykorú metszet)
660. Elisha Kirkall: A kalkuttai William-erőd 1735-ben (korabeli metszet)
662. Dip Chand: A Kelet-Indiai Társaság egy képviselője Kalkuttában (1760-as évek)
663. Indiai démon támadja az európaiak által védett erődöt (ismeretlen indiai művész festménye, 1791)

664. James Gillray karikatúrája Lord Cornwallisról és Srirangapatam feladásáról (1791)
665. Henry Singleton: Tipu Szultán halála (1800)
668. Császári felvonulás a Tiltott Városban (kínai és jezsuita alkotók közös munkája, 18. század második fele)
669. Kínai ópiumbarlang a 18. században (ismeretlen készítő)
671. Jean Baptiste Bourguignon d'Anville: A 15. században alapított pekingi obszervatórium, 1737
673. Xu Yang: Kereskedés vízen (18. század közepe)
674. William Alexander: Angol küldöttség a kínai császár előtt (1793)
676. Edo a 17. században (ismeretlen készítő)
677. Holland kereskedőhajók Nagaszaki kikötőjében a 19. század elején
677. Engelbert Kaempfer: A Holland Kelet-indiai Társaság követsége útban Edo felé, 1727
678. Edo egyik főutcájának forgataga a 19. század elején (ismeretlen alkotó rajza, 1805)
680. Ozawa Nankoku: A társadalom négy osztályának ábrázolása az Edo-korszakban: katoná, paraszt, iparos és kereskedő (1883)
681. Shōsen: Nyilvános szeppuku (1703)
686. Az 1788-as angol rabszolga-kereskedelmi törvény útmutatása a rabszolgák elhelyezésére a szállítóhajókon (1788)
688. Jacques Grasset de Saint-Sauveur: Szenegáli rabszolga-kereskedő (19. század vége)
689. Josiah Wedgwood által tervezett medál ábrája a brit rabszolgaellenes kampányhoz (1795)
691. Rigobert Bonne 1780 körül készült térképe Észak-Afrikáról
692. Henry Salt: Kairó látképe a 19. század elején (metszet, 1809)
694. Gerard van Keulen: Algír kikötőjének bombázása 1690-ben (korabeli metszet)
697. Herman Moll 1727-es térképe Nyugat-Afrika angol, holland és dán területeiről
700. Rigobert Bonne 1770-es térképe Kelet-Afrikáról és Madagaszkárról
702. Rigobert Bonne 1780 körüli térképe Dél-Afrikáról és Madagaszkárról
703. Jacques-Nicolas Bellin: Fokváros alaprajza, 1750
706. William Bradley: Az első flotta megérkezése Botany Bay-be, 1788-ban (1802)
708. Thomas Watling: A Sydney-öböl látképe az 1790-es évek elején (1794–1796)
709. A Sydney-öböl látképe 1799 körül (ismeretlen alkotó)

Térképek

old.

88. Európa felekezeti képe a 17. század második felében
115. Az európai nagyhatalmak és külbirtokaik 1648-ban
118. A vesztfáliai békék (1648)
131. Jelentős szárazföldi és tengeri csaták Nyugat-Európában 1648–1789
143. Európa 1700-ban
150. XII. Károly svéd király hadjáratai és útvonala, 1700–1718

155. Európa 1721-ben
163. Az osztrák örökösödési háború, 1740–1748
175. A hétéves háború, 1756–1763
195. Európa 1812-ben
210. A Brit-szigetek a 17. században
233. A Brit-szigetek a 18. században
245. A trafalgari tengeri csata, 1805. október 21., délelőtt 11 óra
291. A német államok, 1740
292. A német államok, 1795
313. Oroszország terjeszkedése Kelet-Európában, 1648–1815
315. Az ázsiai Oroszország terjeszkedése 1815-ig
341. A svájci államszövetség a 18. században
349. Németalföld a 17. században
372. Az Ibériai-félsziget a 17. században
384. Az Ibériai-félsziget, 1807–1814
392. Itália a 18. század közepén
408. Itália 1798/1799-ben
415. Svédország felemelkedése, 1617–1660
445. A Lengyel–Litván Államközösség, 1648–1699
451. Lengyelország három felosztása, 1772–1795
462. A Varsói Hercegség, 1807–1814
476. A Francia Királyság terjeszkedése, 1648–1697
499. A Francia Királyság a 18. század második felében
543. Az első koalíciós háború, 1792–1797
560. A második koalíciós háború, 1799–1801
563. A harmadik koalíciós háború, 1805
566. A negyedik koalíciós háború, 1806–1807
571. Az ötödik koalíciós háború, 1809
576. Napóleon 1812-es oroszországi hadjárata
577. A lipcsei csata előtti hadműveletek, 1813. szeptember 7–október 20.
592. Észak-Amerika, 1750
592. Észak-Amerika, 1763
593. Észak-Amerika, 1783
593. Észak-Amerika, 1803
612. Latin-Amerika a 18. század végén
622. Latin-Amerika a 19. század elején
630. Brit Észak-Amerika a 19. század első felében
643. Az Oszmán Birodalom, 1683–1812
659. Ázsia a 17–18. században
685. Afrika a 16–18. században
707. Ausztrália a 19. század elején

Ábrák és táblázatok jegyzéke

old.

31. A legnépesebb európai városok 1600 és 1800 között (ezer fő)
57. Az európai politikai rendszerek
90. A legnagyobb keresztény egyházak tanításai
132. Háborúk és békekötések (1640–1700)
140. A spanyol örökösödésben érdekelt fejedelmek
158. Háborúk és békekötések (1700–1750)
186. Háborúk és békekötések (1750–1820)
217. Az angol parlamentek listája (1625–1714)
218. A brit uralkodók egyszerűsített családfája
273. A Habsburgok családfája
286. A Hohenzollern-dinasztia
308. A Romanovok egyszerűsített családfája
355. Az Orániai-ház családfája
378. A spanyol Bourbonok családfája
396. A Savoyai-ház családfája
401. A korszak pápai (1644–1823)
485. A francia Bourbonok családfája
521. Az 1791-es francia alkotmány
528. Az 1793-as francia alkotmány
531. A francia forradalmi kormányzat 1793–1794
540. Az 1795-ös francia alkotmány
545. A francia forradalom időrendi táblázata
554. A konzulátus alkotmánya, 1799
574. A Bonaparte-dinasztia családfája
600. Az Egyesült Államok alkotmánya, 1787
639. Az Oszmán Birodalom uralkodói (1640–1839)

SZEMÉLYNÉVMUTATÓ

- Abahai 667
Abbász, I. Szefevida 651, 652
Abbász, II. Szefevida 652
Abdul-Hámid, I. Oszmán 646
Abu Daháb 691
Acton, John 406
Adams építészcsalád 227
Adams, John 181, 591, 601, 603, 605, 606
Adams, Samuel 590
Addington, Henry 245
Addison, Joseph 105
Adolf Frigyes, Holstein-Gottorp 420
Ágost, II. (Erős) Wettin, vagy I. Frigyes Ágost
szász választófejedelem 137, 446
Ágost, III. Wettin 55, 159–161, 448
Ahmed Karamanli 693
Ahmed, II. Oszmán 638
Ahmed, III. Oszmán 418, 639, 646
Aiguillon hercege, Emmanuel-Armand de Vignerot du Plessis 501
Akbar herceg, Timurida 655
Akbar, Nagy, Timurida 653–655
Alba 3. hercege, Fernando Álvarez de Toledo y Pimentel 367
Alberoni, Giulio 156, 380
Alekszej cár, Romanov 303, 306, 307, 310, 437
Alekszej cárevics, Romanov 310, 322, 323, 324
Alembert, Jean le Rond d' 106
Alesi, Giuseppe 405
Alexander, William 674
Al-Huszain ibn-Ali 693
Ali Bej el-Kabír 691
Ali Bulghur 693
Ali Juszuf 693, 695
Ali Tepeleni 649
Allard, Abraham 146
Alten-Allen, Folbert von 264
Altomonte, Martino 443
Anckarström, Jacob Johan 422
Anderson, James 110
Anderson, Perry 62
Andrássy Gyula, id. 112
Andrea, Vincenzo D' 405
Anna Ivanovna, Romanov 324, 325
Anna Leopoldovna, Mecklenburgi 326
Anna, Ausztriai, Habsburg 121, 467, 468
Anna, Stuart 144, 145, 216, 219, 224, 225, 237, 261, 587
Antal, I. 699
Arago, Jacques 625
Aranda grófia, Pedro Pablo Abarca de Bolea y Ximenez de Urrea 107, 382
Arkwright, Richard 38, 236
Artigas, José Gervasio 620
Arúdzs 694
Atherton, William Henry 626
Auerbach, Johann Gottfried 269
Aurangzeb, Timurida 654–656, 658
Azfal Khán 655
Babeuf, François Noël 539, 545
Bábur 653
Bacciarelli, Marcello 461
Bacon, Francis 103
Bádzsi Ráo, II. 665, 666
Bahádúr Sah 656
Bahádúr, II. 656
Bakewell, Robert 236
Balassi Bálint 645
Balázs Éva, H. 65
Bălcescu, Nicolae 112
Baltadzsai, Mehmed 152
Baltimore, Lord, Cecil Calvert 584
Barère, Bertrand 530, 531
Barnave, Antoine 516, 522
Báróczy Sándor 112
Barras, Paul 541
Barreda, Ignacio María 611
Barry grófnő, du (Jeanne Bécu) 502
Basarab, Matei 645
Batoni, Pompeo 279
Bayle, Pierre 103

- Beauharnais, Eugène de 297, 410, 564, 572
 Beccaria, Cesare Bonesana di 106, 390, 400
 Becher, Justin Joachim 40
 Bellin, Jacques-Nicolas 703
 Bellotto, Bernardo 260
 Benedek, XIII. pápa 401
 Benedek, XIV. pápa 400, 402
 Benoist, Antoine 144
 Bentham, Jeremy 105
 Bernstorff, Andreas Peter 428
 Berry hercege, Charles de Bourbon 141
 Berthet, Louis 235
 Berzeviczy Gergely 112
 Besztusev-Rjumin, Alekszej Petrovics 167, 172, 326
 Bigge, John Thomas 710
 Billaud-Varenne, Jacques Nicolas 530
 Biron (Bühren), Ernst Johann 325
 Blackstone, William 602
 Blaeu, Joan 28, 223
 Blanning, T. C. W. 264
 Blanqui, Adolphe 236
 Bligh, William 708
 Block, Benjamin von 266
 Bluche, François 66
 Blücher, Gebhard Leberecht 580
 Boerhaave, Herman 347
 Boileau, Nicolas 101, 102
 Boissy d'Anglas, François Antoine 537
 Bolingbrooke örgróf, Henry St. John 602
 Bolívar, Simón 618, 620, 621, 623, 624
 Bonaparte Eliza 410
 Bonaparte Jeromos 565
 Bonaparte József 194, 384, 619
 Bonaparte Lajos 356
 Bonaparte Lucien 553
 Bonaparte Napóleon *lásd* Napóleon I.
 Bonaparte Paula 410
 Bone, Henry 357
 Bonne, Rigobert 691, 700, 702
 Bosse, Abraham 73
 Bossuet, Jacques Bénigne 75
 Bouchot, François 344
 Bourbon herceg, Louis Henri de Bourbon-Condé 495
 Boyer, Jean Pierre 618
 Braddock, Edward 173
 Bradley, William 706
 Braudel, Fernand 29
 Breton, William L. 603
 Brühl, Heinrich 260
 Buddha 633
 Buffon grófja, Georges Louis Leclerc 106
 Bulavin, Kondratyij 322
 Buonarroti, Philippe Michel 539
 Burgoyne, John 595
 Burke, Edmund 82, 83, 105, 110, 239, 243, 547
 Burns, Robert 227
 Bute earlje, John Stuart 235, 237
 Butler, Gaspar 53
 Cabot, John 626
 Cagliostro, Alessandro, Guiseppa Balsamo 86
 Calderón de la Barca, Pedro 101
 Callet, Antoine-François 502
 Calonne, Charles Alexandre de 504, 505, 507, 512
 Cambacérès, Jean-Jaques Régis de 542, 555
 Campan asszony, Jeanne Louise Henriette Genest 276
 Campomanes y Pérez-Sorribo grófja, Pedro Rodríguez de 382
 Canaletto, Giovanni Antonio Canal 237, 386, 447, 449
 Caracciolo, Domenico 406
 Caravaque, Louis 151, 320
 Carnot, Lazare 530, 531
 Cartier, Jaques 626
 Cartwright, Edmund 38, 236
 Casanova, Giacomo 86, 110
 Castlereagh vikomtja, Robert Stewart 689, 709
 Castro, José Gil de 621
 Celsius, Anders 419
 Cervantes, Miguel 101
 Chambers, Ephraim 105
 Chamillart, Michel 483
 Champagne, Philippe de 472
 Champlain, Samuel de 626
 Charpentier, Jean-Baptiste, id. 464
 Chateaubriand, François-René de 569
 Chatelain, Henri 226
 Chéreau, Jacques 494
 Choiseul hercege, Étienne François de Stainville 177, 180, 497, 499, 501
 Christophe, Henri 618
 Clarendon earlje, Edward Hyde 212, 214
 Clark, Waterloo 575
 Clarkson, Thomas 689
 Clausewitz, Karl von 71
 Cleveley, John, id. 234
 Clive, Robert 178, 660

- Cocceji, Samuel von 288, 290
 Colbert, Jean-Baptiste 40, 123, 470–475, 477, 478, 626, 701
 Collot d'Herbois, Jean Marie 530
 Colmenar, Juan Alvarez de 381
 Comenius, Jan Amos Komenský 68
 Compton, Henry 219
 Condé herceg, Louis de Bourbon-Condé 120, 123, 127, 129, 467–470, 478
 Condorcet márki, Jean Antoine Nicolas de Caritat 104
 Constant, Benjamin 82, 83
 Conti herceg, Armand de Bourbon-Conti 468
 Conti herceg, François Louis de Bourbon-Conti 137, 446
 Cook, James 705
 Corneille, Pierre 102
 Cornwallis, Charles 596, 661, 664
 Couthon, Georges 530, 531
 Craig, James 631
 Crompton, Samuel 38, 236
 Cromwell, Oliver 73, 120, 205, 207–209
 Cromwell, Richard 209
 Crucé, Émeric 68
 Cunajosi 676
 Czartoryski, Adam 448, 460, 462
 Czartoryski-család 448, 450
- Csernovics Arzén 644
 Csia-csing 673, 674
 Csien-lung 669, 672
 Csokonai Vitéz Mihály 105
- d'Anville, Jean Baptiste Bourguignon 671
 Dąbrowski, Jan Henryk 459
 Dalberg, Karl Theodor von 296, 297
 Damiens, Robert François 498
 Danby earlje, Thomas Osborne 219
 Dance-Holland, Nathaniel 44
 Danckerts, Hendrick 213
 Danton, Georges Jacques 536
 Daun, Leopold Joseph von 274
 David, François Anne 557
 David, Jacques-Louis 515, 517, 548, 562
 Davidson, Basil 683
 Davis, Norman 15
 Davout, Louis Nicolas 565
 Decatur, Stephen 695
 Defoe, Daniel 105
 Desaix, Louis 559
- Descartes, René 103, 347
 Desmoulins, Camille 536
 Dessalines, Jean Jacques 618
 Devonshire earlje, William Cavendish 219
 Dickinson, John 599
 Diderot, Denis 105, 106, 329, 492
 Dingiswayo 704
 Dip Chand 662
 Dolgorukij-család 324
 Don Felipe, lásd: Fülöp herceg
 Don Juan de Austria 405
 Don Juan José de Austria 376
 Doolittle, Amos 596
 Dorgon 667
 Dorosenko, Pjotr 439
 Ducos, Pierre Roger 544, 553
 Duplex, Joseph François 658
 Duplessis, Joseph 503
 Duplessis-Bertaux, Jean 541
 Dupont de Nemours, Pierre Samuel 41
 Dupont, Pierre 384
 Duport, Adrien 522
- Eaton, William 695
 Eberhard Lajos, Württembergi 261
 Ebermeier, Johann 67
 Ehrenstrahl, David Klöcker 418
 Engel Pál 16
 Engels, Friedrich 62
 Enghien hercege, Louis Antoine de Bourbon-Condé 336, 422, 561
 Ensenada márki, Zenón de Somodevilla y Bengoechea 380
 Erik, XIV. Vasa 414
 Ernő Ágost, Hannoveri 224, 229, 261
 Erzsébet, Farnese 156, 159, 380, 394
 Erzsébet, Romanov 167, 171, 172, 174, 177, 290, 324, 326, 328
 Esquilache márki, Leopoldo de Gregorio 382
 Este-család 393, 400
 Ezékiel 633
 Ézsaiás 633
- Farnese-család 393
 Farruh Szijár 656, 658
 Fászilidász 699
 Fáy András 112
 Fázil Musztafa 638
 Febronius 95
 Fénelon, François de Salignac de La Mothe- 401, 481

- Ferdinánd, IV. Bourbon
 Ferdinánd, Pármai 410
 Ferdinánd, VI. Bourbon 167, 381,
 Ferdinánd, VII. Bourbon 384, 385, 406, 409,
 412, 570, 619
 Ferenc, I. Lotharingiai 56, 110, 159–161, 165,
 269, 270, 394, 398
 Ferenc, III. Este 400
 Ferenc, német-római császárként II., osztrák
 császárként I., Habsburg 112, 297, 298, 299,
 572
 Ferenc, Xavéri Szent 675
 Fersen, Axel von 423
 Fielding, Henry 105
 Filmer, Robert 76
 Fjodor, Romanov 310
 Fleury, André Hercule de 157, 159, 161, 495,
 496, 497
 Flinck, Govert 280
 Flinders, Matthew 705, 709
 Floridablanca grófia, José Moñino y Redondo
 382
 Fogliani, Giovanni 406
 Fontaine, Pierre-François-Léonard 568
 Fouché, Joseph 542, 544, 569, 570
 Fouquet, Nicolas 471
 Fourdrinier, Pierre 586
 Fox, Charles James 239, 241
 Francia, José Gaspar Rodriguez de 620
 Franklin, Benjamin 107, 110, 181, 591, 601
 Franklin, William Temple 181
 Frigyes Ágost, I. lengyel királyként, III. szász vá-
 lasztóként, Wettin 446, 460
 Frigyes Károly herceg, Württembergi 261
 Frigyes Vilmos, a Nagy Választófejedelem, Ho-
 henzollern 87, 280, 282, 283, 417, 439
 Frigyes Vilmos, I., porosz király, Hohenzollern
 147, 152, 285
 Frigyes Vilmos, II., porosz király, Hohenzollern
 187, 293, 294, 456
 Frigyes Vilmos, III., porosz király, Hohenzol-
 lern 294, 300, 336, 460, 565
 Frigyes, (Nagy) II. Hohenzollern 65, 69, 70, 91,
 95, 110, 161, 162, 164, 165, 167, 169, 170–174,
 176, 177, 180, 184, 185, 258, 283, 288, 289,
 290, 293, 294 326, 328, 333, 339, 420, 460, 492
 Frigyes, I. Hessen-Kasseli 420
 Frigyes, I. Hohenzollern 283, 284, 312
 Frigyes, II. Hesseni 262
 Frigyes, II. német-római császár 339
 Frigyes, III. Oldenburg 425, 439
 Frigyes, IV. Oldenburg 147, 426
 Frigyes, V. Pfalzi 119
 Frigyes, VI. Oldenburg 428
 Frits, Pieter 351
 Furet, François 510, 529
 Fülöp Vilmos, Pfalz-Neuburgi 133, 259
 Fülöp, II. Habsburg 367
 Fülöp, Orléans hercege, XIV. Lajos öccse 124
 Fülöp, Párma, Guastalla és Piacenza hercege
 167, 403
 Fülöp, V. Bourbon, előbb Anjou hercege 55, 139,
 141, 142, 145–147, 156, 159, 161, 167, 377,
 379, 380, 393, 394, 401, 482
 Fülöp, IV. Habsburg 120, 124, 375, 376, 470
 Fürstenberg bíboros, Wilhelm Egon von 134
 Gainsborough, Thomas 46
 Galilei, Galileo 103, 390
 Gargiulo, Domenico 389
 Garibaldi, Giuseppe 112
 Garzoni, Tommaso 98
 Genoino, Giulio 405
 Gérard, François 423
 Gericke, Samuel Theodor 285
 Gerson, Wojciech 432
 Gibbon, Edward 109
 Gibèle, Johann Nepomuk 366
 Gillray, James 244, 544, 664
 Góbind Szingh 655
 Godefroy, Jean 300
 Godolphin earlje, Sidney 144, 145, 225
 Godoy, Manuel 383, 384
 Goethe, Johann Wolfgang von 102, 106, 107,
 110, 262
 Golicin, Dimitrij Mihajlovics 324
 Golicin, Vaszilij Vasziljevics 310
 Gonzaga-család 391, 393
 Gorcsakov, Alekszandr Mihajlovics 342
 Gordon, Lord John 238
 Gosse, Nikolas 336
 Goubert, Pierre 20, 21, 29
 Goya, Francisco de 382, 383, 385
 Graff, Anton 289
 Grange d'Arquien, Marie-Casimire de la 441
 Grégoire, Henri Baptiste 516, 547
 Gribeauval, Jean-Baptiste Vaquette de 500
 Gros, Antoine-Jean 552
 Grose, Francis 706
 Grotius, Hugo 68, 103, 347

- Guay, Jacques 172
 Guerrero, Vincente 623
 Guibert, Jacques Antoine Hippolyte 550
 Gusztáv Adolf, II. Vasa 414, 416
 Gusztáv, I. Vasa 413
 Gusztáv, III. Holstein-Gottorp 23, 56, 58, 65, 70, 91, 180, 185, 420, 421, 422, 423
 Gusztáv, IV. Adolf, Holstein-Gottorp 422
- György Vilmos, Hohenzollern 280
 György, I. Hannoveri 55, 58, 152, 227, 229, 230, 261
 György, II. Hannoveri 164, 229, 230, 232, 234
 György, III. Hannoveri 229, 235, 237–239, 241, 242, 244, 245, 285, 427
- Hajdár Ali 661, 662
 Hajnóczy József 112
 Hals, Frans 347
 Halsall, William 584
 Hamilton, Alexander 56, 601, 604
 Hammuda Bej 694
 Hardenberg, Karl August von 299
 Hargreaves, James 38, 236
 Hasting, Warren 661, 662
 Haugwitz, Friedrich Wilhelm von 271, 274
 Heaveside, John 575
 Hébert, Jacques René 535
 Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 294
 Heinsius, Anthoine 144, 352
 Helman, Isidore-Stanislaus 516
 Helvétius, Claude Adrien 106
 Henrietta, Stuart 124
 Henrik, III. Valois 433
 Henrik, IV. Bourbon 64
 Hérault de Séchelles, Marie Jean 530
 Herder, Johann Gottfried 106, 107, 262
 Hidalgo y Costilla, Miguel 623
 Hilendári Paiszij 642
 Hmelnyickij, Bogdan 86, 121, 303, 436, 437, 439
 Hobbes, Thomas 73–76, 103
 Hofer, Andreas 298
 Hogarth, William 37, 228
 Holbach báró, Paul Henri Thiry 106, 107
 Hollar, Václav 59
 Holmes, Richard 70
 Hontheim, Nikolaus von 95
 Hooghe, Romeyn de 125
 Hoppner, John 242
 Horn, Clas Fredrik 422
- Horváth Mihály 112
 Houssaye, Abraham Nicolas Amelot de la 137
 Hölderlin, Friedrich 294
 Huber, Joseph Daniel 265
 Hugo, Victor 103
 Hume, David 40, 41, 105, 107, 109, 227
 Hunter, John 707
 Huygens, Constantijn 347
- Iaszú, Nagy 699
 Ibrahim Bej 691
 Ibrahim Serif 693
 Ieharu 682
 Ienari 682
 Ince, X. pápa 66, 401
 Ince, XI. pápa 92, 133, 138, 401, 444, 479
 Ince, XII. pápa 401
 Ince, XIII. pápa 401
 Ingres, Jean-Auguste-Dominique 556
 Isabey, Jean Baptiste 300
 Iszmáil, I. Szefevida 651
 Iturbide, Augustín de 623, 624
 Iván, III. Rurik 307
 Iván, IV. Rettegett, Rurik 304
 Iván, V. Romanov 310, 324
 Iván, VI. Romanov 326, 329
- Jackson, Andrew 607, 608
 Jacobi, Valerij Ivanovics 325, 330
 Jakab Edward, Stuart, „Öreg Trónkövetelő” 154, 226, 230, 401
 Jakab, I. Stuart 204, 224, 261
 Jakab, II. Stuart 76, 87, 126, 129, 133–135, 137, 142, 154, 215, 216, 219–221, 225, 230, 232, 479, 480, 482
 Jákóv Frank 98
 János Frigyes, Hannoveri 261
 János Fülöp, Mainz érseke, von Schönborn 251
 János Kázmér, II. Vasa 122, 436, 437, 439, 440, 441
 János Vilmos, Pfalzi 259
 János Zsigmond, Hohenzollern 280
 János, I. 699
 János, III. György, Wettin 259
 János, III. Sobieski 138, 267, 401, 441–444
 János, IV. Bragança 367
 János, V. Bragança 369
 János, VI. Bragança 624
 Jansen van Leerdam, Cornelius 25, 96, 359, 360
 Jansz, Willem 705

- Jay, John 56, 181, 601, 607
 Jefferson, Thomas 107, 591, 601, 604, 606, 607, 695
 Jenkins, Robert 161
 Jiszráél ben Eliézer 99
 Johnston, George 708
 Johnston, William 707
 Jollain, Gérard 417
 Jolliet, Louis 626
 Josimune 682
 József Ferdinánd, Wittelsbach 141
 József Kelemen, Wittelsbach 134
 József, I. Habsburg 145, 149, 268, 369,
 József, II. Habsburg 26, 58, 65, 91, 95, 104, 112, 177, 182, 184, 185, 256, 258, 270, 274, 275–279, 295, 334, 362–364, 398, 402
 Jung-cseng 669, 671
 Junot, Jean-Andoche 370
 Justi, Johann H. G. von 40
- Kaempfer, Engelbert 677
 Kálvin János 340
 Kang-hsi 303, 668, 672
 Kant, Immanuel 109, 294, 672
 Kara Musztafa 638
 Karagyorgye (Djordje Petrović-Karadjordje) 649
 Karolina Matilda, Hannoveri 427
 Karolina, Ansbach-Bayreuthi 232
 Károly Ágost, dán herceg 423
 Károly Ágost, Szász-Weimari 262
 Károly Albert bajor választó, lásd: VII. Károly
 Károly Edward, Stuart, „Ifjú Trónkövetelő”, Bonnie Prince Charlie 166, 226, 232
 Károly Emánuel III. Savoyai 161, 397
 Károly főherceg, Habsburg 192, 298, 360, 379, 542, 553, 572
 Károly Frigyes, Zähringen 260
 Károly János, XIV. (Jean Baptiste Bernadotte) 424
 Károly Jenő, Württembergi 261
 Károly Lajos, Pfalzi 119, 259
 Károly Lipót, Mecklenburg-Schwerini 262
 Károly Sándor, Ansbach-Bayreuthi 262
 Károly Tivadar, Pfalz-Sulzbach 184, 258, 259
 Károly VII. Wittelsbach 161, 162, 165, 248, 258
 Károly Vilmos Ferdinánd, Braunschweig-Lüneburgi 176, 235, 262
 Károly Vilmos Ferdinánd, lásd: Braunschweig hercege 262
 Károly, I. Stuart 73, 120, 142, 202–206
- Károly, II. Habsburg 125, 130, 139, 141, 376, 377, 481
 Károly, II. Stuart 58, 87, 124, 126, 135, 207, 211–216, 350, 368, 478, 627
 Károly, IV. Bourbon 383, 384, 570
 Károly, Lotharingiai 164, 267, 443, 444
 Károly, Nagy 17
 Károly, Spanyolországban III., Nápolyban IV., Bourbon 56, 65, 382, 394, 405, 406, 452, 482, 613
 Károly, VI. császárként, III. magyar királyként, Habsburg 139, 141, 145, 146, 154, 156, 157, 159, 161, 268–270, 360, 394
 Károly, X. Pfalz-Zweibrücken 122, 414, 416, 437–439,
 Károly, XI. Pfalz-Zweibrücken 147, 283, 417, 418
 Károly, XII. Pfalz-Zweibrücken 68, 147–149, 151–153, 159, 312, 314, 418, 419, 446
 Károly, XIII. Holstein-Gottorp 422, 423
 Katalin, (Nagy) II., Anhalt-Zerbsti Zsófia Auguszta Friderika 42, 56, 61, 65, 87, 91, 95, 181, 183, 185, 310, 328–329–334, 354, 421, 422, 448, 450, 452, 454, 456, 492, 642, 646
 Katalin, I. cárnő 322, 324,
 Kaunitz-Rietberg, Wenzel Anton von 169, 171–173, 185, 274, 276, 300, 361
 Kay, John 38, 236
 Kazinczy Ferenc 112
 Kelemen, IX. pápa 401
 Kelemen, X. pápa 401
 Kelemen, XI. pápa 97, 401, 496, 672
 Kelemen, XII. pápa 402
 Kelemen, XIII. pápa 94, 95, 402
 Kelemen, XIV. pápa 93, 95, 402
 Keresztély Lajos, Mecklenburg-Schwerini 262
 Keresztély, IV. Oldenburg 425
 Keresztély, V. Oldenburg 426
 Keresztély, VII. Oldenburg 427
 Kessel, Jan Thomas van 51
 Kestner, Joachim 328
 Keulen, Gerard van 694
 Key, Francis Scott 607
 Khair ad-Dín vagy Hajreddin Barbarossa 694
 King, Philip Gidley 707
 Kirkall, Elisha 660
 Klapka György 112
 Kléber, Jean-Baptiste 692
 Kloekhoff, Hendrik 69
 Kneller, Godfrey 77, 79, 311
 Koffajtaj, Hugo 107, 453–457

- Kolumbusz, Kristóf 20, 583
 Konfuciusz 633, 672
 Kosáry Domokos 65
 Kościuszko, Tadeusz 112, 190, 457, 458, 459
 Köprülü Fázil Ahmed 638
 Köprülü Mehmed 638
 Krafft, David von 148
 Kreutzinger, Joseph 299
 Krimmel, John Lewis 606
 Krisztina, Vasa 401, 416
- L'Evêque, Henri 370
 La Fayette márki, Gilbert du Motier 516
 La Harpe, Frédéric César de 342
 La Mettrie, Julien Offray de 106, 107
 La Révellière-Lépeaux, Louis Marie de 541
 La Salle, René Robert Cavelier 130, 478, 626
 La Tour, Maurice Quentin de 81, 495
 La Vallière hercegnő, Louise de 477
 Lahawri, Abd al-Hamid 655
 Lajos Vilmos, Zähringen 260
 Lajos, Etrúria királya 410
 Lajos, I. Anjou 429
 Lajos, XIII. Bourbon 466, 467, 626
 Lajos, XIV. Bourbon 61, 66, 68, 75, 76, 87, 92, 96,
 101, 120, 121, 123–127, 129, 130, 133–137,
 139, 141, 142, 144, 145, 147, 214, 216, 219,
 220, 227, 251, 260, 266–268, 283–285, 301,
 341, 350, 351, 376, 377, 379, 393, 395, 401,
 417, 426, 442, 467–471, 474–475, 477–483,
 486–488, 493, 558, 583
 Lajos, XV. Bourbon 102, 154, 159, 164, 168, 171,
 174, 180, 448, 493–499, 501, 504
 Lajos, XVI. Bourbon 182, 342, 422, 502, 505–
 507, 517, 522, 526, 662
 Lajos, XVIII. Bourbon 412, 568, 579, 689
 Lally-Tollendal, Thomas Arthur de 658
 Lameth, Alexandre de 522
 Laminit, Paul-Jacob 365
 Lamoignon de Basville, Chrétien François de
 513
 Langlois, Nicolas 220
 Langren, Hendrik Floris van 358
 Largillière, Nicolas de 486
 Laud, William 203, 204
 Laumosnier, Jacques 121
 Laurens, Henry 181
 Law, John 493, 494
 Lawrence, Thomas 335
 Le Brun, Charles 471, 487
- Le Nain, Louis 465
 Le Tellier, Michel 123, 470, 472
 Lebrun, Charles François 555
 Lecomte, Hippolyte 409
 Leeuwenhoek, Antoine van 347
 Lefebvre, Georges 518, 552
 Leibniz, Gottfried Wilhelm 68, 247, 252
 Leif Eriksson 583
 Lemonnier, Anicet Charles Gabriel 492
 Lessing, Gotthold Ephraim 102, 106, 262
 Lesueur, Jean-Baptiste 533
 Leszczyński, Stanislaw (Szaniszló) 55, 148, 151,
 159, 160, 446, 448, 495, 500
 Lewenhaupt, Adam Ludwig 149
 Li Cu-cseng 667
 Lilburne, John 207
 Lindet, Robert 530, 542
 Linné, Carl von 107, 419
 Lionne, Hugues de 123, 124, 470
 Lipót, I. Habsburg 122, 123, 125, 130, 133, 134,
 139, 141, 251, 256, 265–268, 283, 284, 312,
 360, 439, 479, 480, 644, 645
 Lipót, II. Habsburg 65, 91, 188, 270, 278, 279,
 398–400, 455
 Livingstone, Robert R. 591
 Locke, John 75–77, 82, 105, 224, 591, 602
 Lodge, John 452
 Loménie de Brienne, Étienne Charles 507, 512
 Longueville herceg, Henri d'Orléans- 468
 Lopuhina, Jevdokija 322
 Lorentzen, C. A. 428
 Lorrain, Claude 473
 Louvois márkija, François Michel Le Tellier 472,
 477, 478, 480, 481
 Lubomirski, Jerzy Sebastian 441
 Ludd, Ned 246
 Lujza Ulrika, Hohenzollern 420
 Lujza, Mecklenburgi 294, 336
 Lukowski, Jerzy 435, 450
 Lumley, Richard 219
 Lupu, Vasile 645
- Mably, Gabriel Bonmot de 106
 Macadam, John 236
 Macartney, George 674
 Macdonald of Glencoe 220
 Mack von Leiberich, Karl 564
 Macpherson, James 227
 Macquarie, Lachlan 708–710
 Madaliński, Antoni 457

- Madison, James 56, 601, 606, 607
 Mahajev, Mihail 317
 Mahávira 633
 Mahmud, II. Oszmán 649, 650
 Maine hercege, Louis-Auguste de Bourbon 486
 Maintenon márkinő, Françoise d'Aubigné 478
 Małachowski, Stanisław 454
 Mali, Szytepan 642
 Manent, Pierre 75, 77
 Marat, David 342
 Marat, Jean-Paul 342
 Mária Anna, Habsburg, portugál királyné 369
 Mária Anna, Habsburg, spanyol királyné 376
 Mária Anna, Pfalz-Neuburgi 377
 Mária Antónia, Habsburg 276, 423, 505
 Mária Karolina, Habsburg 406
 Mária Krisztina, Habsburg 400
 Mária Lujza, Habsburg 194, 568, 572
 Mária Lujza, Orléans-i 377
 Mária Lujza, Pármái 383
 Mária Lujza, Savoyai 379
 Mária Terézia, Habsburg, császárné 58, 110, 159, 161, 162, 164–167, 169, 171, 173, 184, 185, 263, 269, 270, 274, 275, 278, 361, 362, 397, 398, 400, 470, 497
 Mária Terézia, Habsburg, francia királyné 121, 124
 Mária, I. Bragança 369
 Mária, II. Stuart 129, 216, 219
 Mária, Leszczyński 495
 Mária, Modenai 219
 Marie Antoinette lásd Mária Antónia
 Marja Miloszlavszkaja 310
 Marlborough hercege, John Churchill 144, 145, 225, 227
 Marlborough hercegnője, Sarah Churchill 145, 225
 Marmont, Auguste Frédéric Vieesse de 371
 Maron, Anton von 276
 Marquette, Jacques 626
 Martin, Pierre-Denis 136
 Martini, Karl Anton 270
 Martinovics Ignác 112
 Marx, Karl 236
 Masaniello, Tommaso Aniello 405
 Mason, George 591
 Masséna, André 192, 343
 Maupeou, René-Nicolas de 501, 502
 Mazarin, Jules 62, 120, 121, 123, 281, 467–472, 474
 Mazepa, Iván Szytepanovics 151, 314
 Mazzini, Giuseppe 112
 Medici-család 391, 393
 Medinaceli hercege, Juan Francisco de la Cerda 377
 Mehmed, IV. Oszmán 638
 Melling, Antoine Ignace 636, 649
 Menysikov, Alekszandr Danyilovics 324
 Merian, Matthäus 250, 253, 255
 Meslier, Jean 106
 Metcalf, Jack 236
 Metternich, Klemens von 194, 298, 300, 578
 Meulen, Adam Frans van der 128
 Meynier, Charles 296
 Meytens, Martin van 165, 169, 275
 Mihály, I. Michał Korybut Wiśniowiecki 441
 Mihály, I. Romanov 301, 304
 Miklós, I. Romanov 342
 Miksa Ferenc, Habsburg 263
 Miksa, II. Emánuel, Wittelsbach 258
 Miksa, III. József, Wittelsbach 165, 184, 258
 Miksa, IV. József Wittelsbach 258
 Militz, Johann Michael 271
 Mír Dzsaffár 660, 661
 Mír Kászim 661
 Mirabeau grófia, Honoré Gabriel Riquetti 516, 517
 Miranda, Francisco de 620
 Miranda, Juan Carreño de 141
 Mohamed Ali 647, 649, 684, 692, 696
 Molière, Jean Baptiste Poquelin 102
 Moll, Herman 697
 Momoro, Antoine François 536
 Monck, George 209
 Monmouth hercege, James Scott 216
 Monnet, Charles 516
 Monsiau, Nicolas-André 410, 505
 Montcalm, Louis Joseph de 628
 Montecuccoli, Raimondo 265, 267
 Montespan márkinő, Athénaïs de 477
 Montesquieu és La Brède bárója, Charles Louis de Secondat 56, 78–80, 82, 106, 109, 270, 343, 422, 423, 493, 602
 Montpensier hercegnője, Anne-Marie-Louise d'Orléans 469
 Moreau, Jean-Victor 192, 559
 Morelos, José María 623
 Morelly, Étienne-Gabriel 106
 Móric, Nassaui 70
 Morillo, Pablo 621

- Motte, Charles 297
 Mounier, Jean Joseph 516, 519
 Mozart, Wolfgang Amadeus 105, 110
 Möller, Andreas 269
 Muhammad Ali, nizám 658
 Muhammad ibn Abdel-Vahháb 647
 Muhammad ibn Szaúd 647
 Muhammad Sah 656
 Muláj al-Rasid 695
 Muláj Iszmáil 695
 Murad Bej 691
 Murad Kurszu 693
 Murat, Joachim 297, 410, 412, 424, 564, 570, 578
 Muratori, Ludovico Antonio 390
 Musztafa, Bajraktár 649, 650
 Musztafa, II. Oszmán 638, 639
 Musztafa, III. Oszmán 646
 Musztafa, IV. Oszmán 648, 649
- Nádír Sah 653, 656
 Nanteuil, Robert 468
 Napóleon, I. Bonaparte 20, 110, 190–194, 196, 244, 246, 295–298, 300, 336, 337, 343, 344, 356, 357, 365, 370, 384, 402, 404, 407, 409–412, 423, 424, 428, 459–462, 538, 539, 542, 544, 548–553, 555–559, 561, 562, 564, 565, 567–570, 572, 573, 575, 578–580, 607, 618, 619, 621, 642, 648, 649, 653, 664, 689, 692, 693
 Nash, Frederick 564
 Natalja Nariskina 310
 Necker, Jacques 342, 503, 504, 507, 517
 Nelson, Horatio 192, 245, 409, 542, 552, 564, 692
 Newcastle hercege, Thomas Pelham-Holles 176, 235
 Newcomen, Thomas 38, 228
 Newton, Isaac 103
 Niquet, Claude 512
 Nocret, Jean 482
 Noot, Hendrik van der 363, 364, 366
 Norblin, Jean-Pierre 456
 North, Frederick 237, 239, 241
 Novikov, Nyikolaj Ivanovics 334
 Nurhacsi 667, 670
- Nyikitin, Iván Nyikitics 323
 Nyikon pátriárka, Nyikita Minyin 97, 306, 307
- Oda Nobunaga 675
 Oer, Theobald von 107
- Ogé, Vincent 616
 Oglethorpe, James 586
 Oleszczyński, Antoni 457
 Olga, kijevi fejedelemasszony 311
 Ollivier, Michel Barthélemy 105
 Oppenheimer, Joseph Süß 256
 Oppenheimer, Samuel 256, 266
 Orléans hercege, Fülöp, régens 154, 483, 493
 Orléans hercege, Lajos Fülöp József 513
 Orlov, Alekszej Grigorjevics 183
 Oropesa grófja, Manuel Joaquín Álvarez de Toledo 377
 Oszei Tutu 698
 Oszmán dan Fodió 684, 697
 Oszmán Pazvantoglu 649
 Oxenstierna, Axel 414
 Ozawa Nankoku 680
 Ozouf, Mona 510
- Pahlen, Peter Ludwig von der 335
 Pál, I. Romanov 56, 192, 335, 559
 Pálffy Géza 13, 635
 Palm, Johann Philipp 298
 Paoli, Pasquale 404
 Patel, Pierre 60
 Paton, Richard 157
 Patróna Halil 646
 Peale, Charles Willson 595
 Penn, William 68, 584
 Perov, Vaszilij Grigorjevics 332
 Péter, I. (Nagy) Romanov 87, 91, 98, 147–149, 151–153, 160, 288, 310, 311, 314, 316–328, 331, 418, 446, 447, 639, 645
 Péter, I. Bragança 624
 Péter, II. Romanov 324
 Péter, III. Holstein-Gottorp 64, 87, 98, 177, 327, 328, 332, 642
 Pétion, Alexandre 618
 Petitfils, Jean-Christian 473
 Petrovics-Njegoš, Danilo 642
 Phillip, Arthur 706
 Pichegru, Jean-Charles 356
 Pitt, William, idősebb, Chatam earlje 176, 178, 179, 232, 234, 235, 239, 241
 Pitt, William, ifjabb 182, 188, 193, 241, 242, 243–245, 661
 Pius, VI. pápa 95, 277, 402, 409
 Pius, VII. pápa 402, 410, 411, 558, 559, 570, 573
 Platania, Giacinto 391
 Polo, Marco 701

- Pombal márki, Sebastião José de Carvalho e Mello 65, 94, 369, 615
 Pompadour márkinő, Jeanne Antoinette Poisson 497
 Poniatowski, Józef 460, 461
 Poniatowski, Stanisław *lásd* Szaniszló Ágost, II.
 Pope, Alexander 105
 Portocarrero, Luis Manuel Fernández 377
 Potocki, Ignacy 457
 Potocki-család 430, 448
 Prévost, George 631
 Prieur, Pierre Louis 530
 Prieur-Duvernois, Claude Antoine 530
 Pufendorf, Samuel von 68, 76
 Pugacsov, Jemeljan Ivanovics 332
 Pulszky Ferenc 112
 Puskin, Alekszandr Szergejevics 342
- Quesnay, François 41
- Racine, Jean 102
 Radama, I. 684, 701
 Radziwiłł, Antoni 460
 Radziwiłł, Bogusław 438
 Radziwiłł-család 430
 Raguenet, Nicolas-Jean-Baptiste 491
 Ragyiscsev, Alekszandr Nyikolajevics 107, 334
 Rákóczi Ferenc, II. 144, 145, 149, 156
 Rákóczi György, II. 25, 122, 438, 439, 638
 Ralambó 701
 Raleigh, Walter 583
 Ramel de Nogaret, Dominique Vincent 539
 Ramsay, Allan 41, 238
 Razin, Sztyepan Tyimofejevics (Sztyenka) 310
 Rembrandt, Harmenszoon van Rijn 347
 Repnyin, Nyikolaj Vasziljevics 452
 Reubell, Jean François 541
 Reynolds, Joshua 83
 Ricci, Lorenzo 94
 Ricci, Mateo 672
 Richelieu bíboros, Armand Jean du Plessis, 123, 358, 466, 467, 474, 626
 Richer, Edmond 92
 Richet, Denis 63, 467
 Rigaud, Jaques 508
 Rjabuskin, Andrej Petrovics 309
 Robespierre, Maximilien 530, 531, 536, 551
 Roche, Hercule de 83
 Rockingham márkija, Charles Wentworth 241
 Roederer, Pierre Louis 544
- Roehn, Adolphe 565, 572
 Rohan, Louis René de 505
 Rokotov, Fjodor 329
 Rónay György 101
 Ronsin, Charles Philippe 536
 Roscher, Wilhelm 65
 Roslin, Alexander 420
 Rotschild-család 256
 Rousseau, Jean Jacques 75, 80–82, 99, 102, 104, 106, 109, 247, 342
 Röchling, Carl 287
 Ruffo, Fabrizio Dionigi 409
 Ruggieri, Michele 672
 Rupert, Pfalzi 627
 Russel, Edward 219
 Ruyter, Michiel de 127, 129, 350
- Sábbátáj Cvi 98
 Sahzsahán, Timurida 654
 Saint-André, Jeanbon 530
 Saint-Germain grófja, Claude Louis de, miniszter 504
 Saint-Germain grófja, szélhámos 86
 Saint-Just, Louis 527, 529–531
 Saint-Pierre abbé, Charles Irénée Castel de 68, 69, 81, 108
 Saint-Sauveur, Jacques Grasset de 688
 Salt, Henry 692
 San Martín, José de 621, 622
 Sandmann, František Xaver 580
 Sándor, I. Romanov 295, 334, 335, 336, 342, 423, 424, 460, 462, 565, 575
 Sándor, VII. pápa 401
 Sándor, VIII. pápa 401
 Santa Cruz 1. márkija, Álvaro de Bazán 367
 Sarolta Erzsébet, Pfalzi 133
 Savoyai, François Eugène de Savoie-Carignan 72, 138, 144–146, 265, 268, 360
 Scharnhorst, Gerhard Johann David von 299
 Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph 294
 Schill, Ferdinand von 298
 Schiller, Friedrich 102, 104, 106, 107, 262, 294
 Schlegel, Friedrich 103
 Schoultz, Johan Tietrich 422
 Schwartzenberg, Adam von 281
 Sebestyén, Aviz, portugál király 367
 Sequoya 582
 Serres, Michel 30
 Shaftesbury 3. earlje, Anthony Ashley-Cooper 76, 105

- Shaka 684, 704
 Shays, Daniel 598
 Shelburne earlje, Petty William 241
 Sherman, Roger 591
 Shore, John 664
 Shösen 681
 Shrewsbury earlje, Charles Talbot 219
 Siclers, Engelbert van 362
 Sydney örgrófja, Thomas Townshend 706
 Sidney, Henry 219, 225
 Sieyès, Emmanuel Joseph 514–516, 544, 553, 555
 Silvestre, Israël 377, 500
 Singleton, Henry 665
 Sivádzsi 25, 655
 Slezer, John 49
 Smith, Adam 40, 41, 105, 109, 227
 Smuglewicz, Franciszek 458
 Sobieski *lásd* János, III.
 Sonnenfels, Josef von 40, 270, 274
 Soult, Jean de Dieu 192
 Spener, Philipp Jakob 97
 Spinoza, Baruch 103, 347
 Sprengporten, Jakob Magnus 420
 Stackelberg, Otto Magnus von 453
 Stadion, Johann Philipp von 298
 Staël, Madame de, Anne-Louise-Germaine
 Necker 569
 Stanhope, James 153, 230
 Staps, Friedrich 298
 Staszic, Stanisław 453, 455
 Stearns, Junius Brutus 599
 Stech, Andreas 442
 Steele, Richard 105
 Stein, Heinrich Friedrich Karl von 299
 Storck, Abraham 312
 Strafford earlje, Thomas Wentworth 203, 204
 Stretton, Sempronius 631
 Struensee, Johann Friedrich 65, 427
 Subtelny, Orest 439
 Sucre, Antonio de 623
 Sun-csi 667
 Sunderland earlje, Spencer Charles 230
 Sutter, John A. 338
 Swedenborg, Emanuel 419
 Swieten, Gerard van 270
 Swift, Jonathan 105
- Szajjid-fivérek 656
 Szaniszló Ágost, II. Poniatowski 180, 332, 448,
 449, 462
- Szász Móric 165, 167
 Szelim, III. Oszmán 646, 648, 649
 Szirádzs ud-Daula 178, 658
 Szkavronszkaja, Marfa *lásd* Katalin, I. cárnó
 Szokolovics nagyvezír 644
 Szókratész 633
 Szperanszkij, Mihail Mihajlovics 335, 336
 Szulejmán, I. Oszmán 635
 Szulejmán, II. Oszmán 638
 Szuszneiosz 699
 Szuvorov, Alekszandr Vasziljevics 192, 335, 409,
 458, 542, 553
- Talleyrand-Périgord, Charles Maurice de 300,
 544, 569, 570
 Tanma Okicugu 682
 Tanucci, Bernardo di 406
 Tasman, Abel 705
 Taunay, Nicolas-Antoine 551
 Tecumseh 632
 Telford, Thomas 236
 Temperley, Harold 264
 Terray, Joseph Marie 501
 Testelin, Henri 475
 Thornhill, James 221
 Thököly Imre 267, 268, 442, 642
 Thurn und Taxis-család 249
 Tillemans, Peter 201
 Tillot, Guillaume du 403
 Timberlake, Henry 588
 Tipu Szultán 662, 664, 665
 Tocqueville, Alexis de 64, 608
 Tojotomi Hidejosi 675
 Tokugava Iejaszu 675
 Torelli, Stefano 183
 Tott, François de 646
 Toulouse grófja, Louis-Alexandre de Bourbon
 486
 Toussaint Louverture, François Dominique 617,
 618
 Townshend, Charles örgróf, mezőgazdász 230,
 236
 Townshend, Charles, miniszter 589
 Toynbee, Arnold 236
 Trumbull, John 594
 Tull, Jethro 236
 Túpac Amaru 614
 Turenne vikomt, Henri de La Tour d'Auvergne
 120, 123, 125, 127–129, 467, 469, 478
 Turgot, Anne Robert Jacques 41, 502–504, 507

- Turhán Hatidzse 638
Türr István 112
- Ulrika Eleonóra, Pfalz-Zweibrücken 419
Usakov, Fjodor Fjodorovics 335
- Váez de Torres, Luis 705
Valignano, Alessandro 672
Van Dyck, Anthony 203
Vasco da Gama 699
Vauban, Sébastien Le Prestre de 477, 481, 483
Velde, Willem van de, ifj. 127
Vergennes, Charles Gravier de 503
Vermeer, Johannes 347
Vernet, Horace 189
Vernet, Joseph 406
Vernon, Edward 161
Verri, Pietro 390
Vertue, George 230
Vico, Giambattista 106, 109, 390
Victoria, Guadalupe 623
Vidal, Emeric Essex 620
Vierhaus, Rudolf 254
Vigovszkij, Iván 439
Viktor Amádé, II. Savoyai 136, 393–395, 401
Viktor Emánuel, I. Savoyai 411
Viktória, Hannoveri 229
Villars, Claude Louis Hector de 146, 483
Vilmos, I. Orániai (helytartó) 348
Vilmos, I. Orániai (király) 356, 357, 366
Vilmos, II. Orániai 350
Vilmos, III. Orániai 58, 120, 128, 129, 134, 135, 137, 139, 141, 142, 144, 219–222, 224, 225, 261, 283, 312, 350–352, 480
Vilmos, IV. Orániai 167, 352, 353
Vilmos, V. Orániai 182, 354, 356, 357
Vincent, François Nicolas 536
Vingboons, Philips 353
Visscher, Claes Janszoon 199, 346, 347
Vogel, Zygmunt 454
Voltaire, François Marie Arouet 106, 109, 110, 247, 262, 278, 329, 492
Vonck, Jan Frans 363, 364
Voroncov, Mihail Illárionovics 326
Vossius, Gerardus 347
Vu Szan-kuj 667
- Walker, Robert 205
Walpole, Robert 162, 230–232
Washington, George 110, 173, 174, 595, 596, 601–605
Watling, Thomas 708
Watt, James 38, 227, 236
Wedekind, Johann Heinrich 419
Wedgwood, Josiah 689
Wellesley, Richard 665, 666
Wellington hercege, Arthur Wellesley 245, 370, 385, 570, 578, 580, 665
Wening Michael 259
Wesley, Charles 97
Wesley, John 97
West, Benjamin 181
Wheatley, Francis 240
Wieland, Christoph Martin 106, 262
Wilberforce, William 689
Wilhelmina, Hohenzollern 182, 354
Wilkes, John 238
Wilkie, David 559
Willer, Peter 440
Wills, John E. 657
Winckelmann, Johann Joachim 101, 106, 262
Winstanley, Gerrard 207
Witt, Johan de 128, 350, 351
Wolfe, James 178, 628
Wolff, Christian 106
Wright, John Michael 74, 212
Wybicki, Józef 459
- Xu Yang 673
- Young, Arthur 236
- Ziesenis, Johann Georg 164
Zocchi, Giuseppe 399
Zoroaszter 633
Zöllner, Erich 278
Zubov, A. F. 322
Zwingli, Huldrych 340
- Zsigmond, Luxemburgi 280
Zsófia Alekszejevna Romanov 310
Zsófia, Pfalzi 224, 261

TELEPÜLÉSNÉV-MUTATÓ

A mutatóban feltüntettük a korszak településekhez köthető csatáit, szerződéseit, egyéb eseményeit is.

- Aachen 126, 167, 168, 169,
234, 361, 394, 400, 403,
406, 477, 498, 627, 658
Åbo 164, 420
Abukir 192, 542, 552, 692
Agra 653, 666
Akkó 692
Albezinszk 303, 669
Alexandria 191, 692
Algír 687, 694, 695
Altranstädt 148
Amiens 192, 245, 409, 561,
562, 704
Amszterdam 31, 39, 89, 128,
147, 185, 345–347, 350,
353, 356, 358
Andruszovo 122, 149, 303,
439, 441, 444
Angostura (Ciudad Bolívar)
621
Antwerpen 119, 147, 185,
358
Aranjuez 384, 410
Arhangelszk 314
Árva 444
Aspern 194, 570
Athén 138
Auerstedt 194, 262, 565
Augsburg 119, 263
Austerlitz 193, 296, 336, 410,
564
Avignon 94, 134, 402
Ayacucho 623
Azov 138, 152, 160, 294, 311,
316, 325, 638, 639
- Baden 146
Bagdad 652
Bahia 615
Bakszár 661
- Baltimore 607
Barcelona 35, 136
Basel 190, 293–295, 340,
383, 538
Bathurst 709
Bautzen 578
Bécs 31, 52, 95, 110, 125,
126, 130, 133, 134, 144,
154, 157, 159, 160, 173,
194, 196, 252, 258–260,
246, 264, 267–270, 274,
276–278, 298, 300, 312,
338, 344, 357, 360, 361,
369, 394, 402, 412, 424,
428, 443, 444, 448, 452,
462, 479, 496, 570, 572,
578, 579, 638, 689
Belaja Cerkov 437
Belgrád 133, 134, 160, 260,
268, 325, 639, 644
Bengyeri 152
Beresztyecskó 437
Bergen 192
Berlin 31, 46, 52, 97, 174,
177, 252, 253, 282, 283,
288, 296, 300, 460, 565,
567, 699
Besançon 128
Besztercebánya 111
Białystok 336, 575
Birni Ngazargamo 697
Bizerte 687
Blenheim/Höchstädt 144,
145
Bocay 621
Bologna 402, 407, 558
Bombay 655, 657, 661, 665
Bona 687
Bordeaux 78, 527
Bormió 344
- Borogyinó 575
Boroszló/Wrocław 111, 162,
255, 289
Boston 110, 112, 590, 591,
595, 596
Boyne 220
Breda 124, 125, 212, 214, 363
Breisach 119, 136
Bréma 121, 152, 153, 261,
263, 419
Brest 501
Bristol 228
Brüsszel 120, 125, 359, 363,
364, 366
Buczacz 441
Buda 133, 258, 260, 268, 274,
444
Buenos Aires 609, 614,
619–621
Bugia 687
- Cádiz 381, 385, 613
Caen 527
Callao 613
Camperdown 190, 356
Campofornio 190, 295, 298,
407, 460, 539, 552
Caracas 619, 620
Caricin 332
Cartagena 161, 613, 619
Casale 130, 137, 393
Castlereagh 689, 709
Castricum 192
Cateau-Cambrésis 390
Ceuta 688, 695
Chacabuco 621
Chandernagor 179, 490, 658
Charleroi 361
Charleston 590
Chiavenna 344

- Chocim 441, 442
 Cincinnati 112
 Cintra 370
 Concord 591, 596
 Cowpens 596
 Cremona 391
 Culloden 166, 227, 232

 Csiprovci 642

 Damaszkusz 691
 Danzig 31, 159, 187, 316,
 432, 439, 440
 Degel 697
 Delhi 653, 656, 661, 666
 Denain 146, 483
 Detroit 632
 Dettingen 164, 232
 Dolores 623
 Dover 126, 214
 Drezda 97, 165, 259, 260,
 289, 578
 Drinápoly 316
 Drogheda 208
 Dunkerque 120, 124, 145,
 147, 209, 483, 504
 Duquesne 173, 178

 Edinburgh 203, 204
 Edo (Tokió) 675, 676–681
 Eichsfeld 295
 Eperjes 111
 Erfurt 295, 570
 Érsekújvár 638
 Eszék 111
 Esztergom 443
 Eylau 194, 565

 Fehrbellin 129, 130, 283, 417
 Firenze 56, 387, 398–400,
 402
 Fleurus 136, 190, 365, 536
 Fokváros 25, 39, 357, 703
 Fontainebleau 89, 129, 185,
 479, 559
 Fontenoy 165, 166
 Frankfurt 263, 288, 297
 Frederiksheld/Fredrikshald
 153, 418
 Fredrikshamn 423

 Freetown 688
 Freiburg 129, 134, 136, 277
 Friedland 194, 336, 460, 565

 Galway 207
 Genf 26, 340, 343, 542
 Genova 46, 56, 130, 167, 180,
 194, 391, 393, 395, 403,
 404, 407, 500, 542, 551,
 562, 573, 583
 Gent 246, 361, 362, 364, 365,
 366, 608, 632
 Glasgow 227, 228
 Glencoe 220
 Gobir 697
 Gonder 699
 Gouda 354
 Göttingen 261
 Grodnó 433, 457
 Groß Friedrichsburg 688
 Gross-Jägersdorf 174
 Guayaquil 622

 Győr 570
 Gyulafehérvár 438

 Hága 128, 142, 279, 348, 350
 Haidarábád 657, 662, 664
 Halle 97, 284, 288
 Hamburg 110, 252, 263, 316
 Hangó 152, 316
 Hannover 144, 152, 153,
 156, 162, 168, 169, 170,
 174, 176, 193, 229, 230,
 232, 234, 262, 326, 419,
 427, 565
 Havanna 178, 235, 381
 Hildesheim 295
 Hiradó 676
 Hochkirch 177
 Hohenfriedberg 165
 Hohenlinden 192, 559
 Hubertusburg 177, 290

 Iași 188, 325, 334, 444, 456
 Iszfahán 651–653
 Isztambul 441, 635–638, 640,
 641, 644–646, 649–651,
 662, 690, 693

 Jamestown 583
 Jéna 194, 262, 565
 Jülich 281

 Kairó 692
 Kalkutta 78, 657, 658,
 660–662
 Kandahár 652
 Karikal 179, 490, 658
 Karlóca 138, 141, 153, 268,
 312, 444, 446, 638, 644
 Kazán 326, 332
 Khoraszán 651, 652
 Kiel 424, 428
 Kijev 122, 303, 435, 437, 439
 Kings Mountain 596
 Kiotó 675, 678, 679
 Kliszów 446
 Klosterneuburg 276
 Kolín 174
 Konstantinápoly *lásd* Isz-
 tambul
 Koppenhága 122, 148, 149,
 425, 426, 428
 Köln 95, 122, 126, 127, 134,
 144, 251, 468
 Königsberg 174, 284
 Krakkó 122, 148, 431, 433,
 437, 438, 441, 443, 444,
 446, 447, 454, 457, 458,
 462
 Kumászi 698
 Kunersdorf 177
 Kücsük-Kajnardzsi 184, 274,
 333

 Láhó 653
 Leck 127
 Lemberg 277
 Lepanto 184
 Lesznaja 151, 314
 Leuthen 175
 Leuven 96, 359, 365
 Lexington 591
 Liège 134, 361, 364, 366
 Liegnitz 177, 283
 Ligny 580
 Lille 126
 Lima 609, 614, 616, 621
 Lingen 284

- Linz 162, 277
 Lipcse 196, 252, 300, 344, 462, 578
 Lisszabon 31, 367–369
 Liverpool 228
 London 31, 35, 36, 51, 52, 56, 73, 86, 110, 162, 187, 198, 199, 205, 209, 214, 214, 216, 219, 225, 226, 228, 238, 240, 243, 312, 352, 387, 587, 628, 661
 Louisbourg 166, 178, 627, 628
 Luanda 699
 Lucca 391, 403, 410
 Lunéville 192, 295, 198, 409, 460, 559
 Luzern 340
 Lützen 578
 Lwów 436, 444
 Lyon 410, 527, 569

 Madras 166, 178, 657, 658, 660, 661, 662
 Madrid 31, 55, 141, 145, 156, 370, 376, 377, 379, 382, 382, 384, 385, 394, 482, 570, 609
 Mahé 179, 490, 658
 Mainz 95, 122, 296
 Maipú 621
 Maiszúr 661, 662, 664, 665
 Malplaquet 145
 Mangalór 662
 Manila 178, 235, 381
 Mannheim 259
 Mantova 167, 268, 269, 275, 391, 393, 394, 459
 Marengó 192, 559
 Marrakes 695
 Marseille 30, 31, 483, 489, 527
 Marston Moor 205
 Maszagan 695
 Masszava 699
 Mátwy 441
 Mbanzakongó 698
 Medina 647, 651
 Mekka 647
 Melilla 687, 695

 Messina 128
 Metz 119, 251, 470
 Mexikóváros 609, 614, 616, 623
 Milánó 31, 93, 141, 142, 146, 159, 161, 164, 166, 167, 268, 269, 275, 298, 371, 379, 390, 391, 393, 394, 397, 400, 496
 Modena 391, 393, 400, 407, 412
 Mohács 268
 Mollwitz 162
 Monaco 391, 407
 Mondovi 395
 Montreal 178, 179, 595, 626, 629, 630, 632
 Morgarten 339
 Moszkva 31, 52, 303, 306, 309, 310, 314, 318, 321, 324, 326, 327, 337, 338, 459, 575
 Mörs 284
 München 258, 259
 Münster 117, 119, 120, 123, 126, 127, 251, 295

 Nagaszaki 676, 677, 682
 Nagyarsány 133, 268
 Namur 357
 Nándorfehérvár *lásd* Belgrád
 Nantes 76, 89, 133, 216, 283, 342, 351, 479
 Nápoly 31, 51–53, 56, 60, 120, 141, 147, 154, 159, 164, 166, 167, 191–194, 379, 387, 389, 390, 393, 394, 405–407, 409, 412, 542, 561, 564, 567
 Narva 148, 312
 Naseby 205
 Nassau 356
 Neerwinden 136, 364
 Neuchâtel 147, 284, 340, 344
 Neukloster 119, 414
 New Orleans 583, 607, 608
 New York (Nieuw Amsterdam) 124, 129, 253, 350, 584, 585, 589, 590, 595, 602, 602, 604, 614

 Nieuw Amsterdam *lásd* New York
 Nijmegen 129, 351, 352, 477
 Nizza 137, 395, 407, 526, 573
 Novgorod 303, 310
 Novogyevics 310
 Nürnberg 249, 263

 Nyercsinszk 303, 310, 669
 Nystad 153, 154, 156, 316, 495

 Odessza 649
 Ohotszk 25
 Oldenburg 338, 425, 575
 Oliva 122, 281, 283
 Oostende 361, 496
 Orenburg 332
 Osnabrück 117, 120
 Oszaka 675, 678
 Oudenaarde 145
 Oxford 216

 Paderborn 295
 Palász *lásd* Plassey
 Palermo 31, 405
 Panama 613
 Pánipat 653, 657
 Párizs 31, 51, 52, 73, 105, 110, 111, 124, 142, 178, 181, 191, 235, 301, 316, 342, 343, 356, 387, 456, 459, 467–470, 474, 475, 477, 482, 491, 493, 497, 500, 501, 504, 512, 513, 517, 518, 522, 523, 525, 526, 530, 532, 533, 535–538, 542, 551, 553, 556, 562, 569, 573, 578, 579, 580, 587, 596, 605, 616, 628, 638
 Párkány 443
 Parma 94, 157, 159, 160, 161, 164, 166, 167, 194, 268, 269, 380, 391, 393, 394, 403, 410, 411, 573
 Parramatta 706, 709
 Pavia 393, 398
 Pécs 133, 260
 Perejaszlav 122, 303, 437

- Pest 111, 112
 Philadelphia 585, 590, 591,
 595, 599, 603, 604, 606,
 614
 Philippsburg 119, 134
 Piacenza 160, 161, 164, 166,
 167, 269, 391, 403, 410,
 411
 Pinerolo 119, 137, 391, 393
 Pisa 398, 399
 Pitt Town 709
 Plassey 178, 660, 661
 Podhajce 441
 Polianec 457
 Polilur 662
 Poltava 27, 151, 314, 418, 446
 Pondichéry 137, 178, 179,
 490, 658
 Portobello 161
 Portsmouth 705
 Pozsarevác 154, 639
 Pozsony 111, 193, 276, 298,
 410, 564
 Prága 31, 162, 164, 276, 277,
 458
 Preobrazsenszkoje 147
 Princeton 595
 Púne 657, 665, 666
- Québec 178, 626, 628, 629
- Raclawice 457
 Ragusa (Dubrovnik) 642
 Ramillies 145, 360
 Rastatt 146, 191, 268, 295,
 360, 379, 483
 Regensburg 130, 134, 248,
 249, 267, 296, 478
 Reval 414
 Richmond 709
 Riga 148, 314
 Rijswijk 136, 137, 142, 352,
 376, 481
 Rio de Janeiro 615, 624, 625,
 706
 Róma 31, 46, 56, 93, 101,
 192, 262, 270, 356, 386,
 400, 402, 407, 409, 411,
 479, 542, 570, 573, 621,
 638
- Roskilde 122, 416, 417
 Rossbach 176
- Saint-Cloud 544, 553
 Saint-Germain 129, 220, 283,
 467, 504
 Salzburg 95, 296, 298, 572
 San Francisco 338
 San Ildefonso 384
 San Lorenzo 604
 San Marino 395, 403
 Santa Fé de Bogotá 609, 619,
 621
 Santiago de Chile 619, 621
 Saratoga 181, 595, 596
 Savannah 586
 Savona 572
 Scheveningen 356
 Selmechánya 111
 Sevilla 31, 157, 380
 Sheriffmuir 227
 Siena 391, 398, 399
 Socorro 614
 Soor 165
 Speyer 250
 Srirangapatam 662, 664
 Steinkerque 136
 Stettin 152, 282, 288
 Stockholm 148, 153, 288,
 417, 424, 441
 Stralsund 152
 Strasbourg 130, 134, 137, 478
 Svenskund 421
 Sydney 706, 708, 709
- Szalánkemén 638
 Szalba 665
 Szatmár 268
 Szeged 133
 Szentgotthárd 123, 266, 638
 Szentpétervár 31, 52, 56,
 149, 170, 171, 188, 314,
 317, 321, 324, 325, 448,
 452, 456
 Szisztovo 188, 278
 Szmolenszk 303, 446
- Taganrog 311, 316
 Tanger 687
 Tarnopol 336, 575
- Tebríz 651
 Tecklenburg 284
 Teschen 185, 258
 Teusina 414
 Texel 127
 Thames 607, 632
 Tiflisz 653
 Tilsit 194, 336, 423, 565, 575
 Timbuktu 696
 Timurtas 152
 Tirnovó 642
 Tolentino 402, 412
 Torbay 219
 Tordesillas 614
 Torgau 177
 Torinó 136, 145, 395, 397,
 407
 Toronto 630, 631
 Torres Vedras 370
 Toruń 187
 Toul 119, 251, 470
 Toulon 167, 466, 501, 527,
 551
 Toulouse 486
 [Trafalgar] 193, 245, 410, 564
 Travendal 148
 Trenton 595
 Trient 85
 Trier 95, 123, 251, 296
 Trieszt 263, 271
 Tripolisz 690, 693–696
 Trondheim 416
 Tunisz 687, 690, 693–695
 Tyszwowce 438
- Ulánbátor 669
 Ulm 263, 564
 Ulster 204
 Utrecht 127, 146, 153, 156,
 227, 348, 352, 353, 379,
 393, 401, 483, 504
- Valenza 393
 Valmy 189, 294, 525
 Vandavászi 658
 Värälä 185, 422
 Varasd 111
 Varennes 523
 Varsó 55, 122, 148, 282, 323,
 431, 433, 437, 446, 447,

- 454, 457, 458, 460, 461,
565, 567, 570, 572, 575
Vasvár 123, 266, 267
Velence 31, 46, 56, 133, 138,
152, 190, 298, 387, 390,
393, 403, 407, 410, 444,
564, 638, 639, 642
Veracruz 613
Verden 119, 121, 152, 153,
251, 261, 414, 418
Verdun 119, 251, 470
Verela 334
Versailles 60, 61, 171–173,
181, 240, 474, 478, 479,
497, 498, 504, 517, 518,
596, 629, 662
Verviers 366
- Vidin 260, 649
Villaviciosa 379
Vimeiro 370
- Wagram 194, 572
Waterloo 24, 196, 246, 357,
479, 575, 580
Wehlau 282, 283, 439
Weimar 107, 262
Wetzlar 250
Wexford 208
Wildeshausen 119, 414
Wilno 454, 457
Windsor 709
Wismar 119, 121, 152, 153,
414, 422
Worcester 207
- Wrocław/Boroszló 111, 162,
255, 289
Würzburg 296
- Xanten 280
- Yanaon 179, 490, 658
Yorktown 181, 239, 596
Ypres 96, 359
- Zágráb 111
Zamość 436
Zarnów 437
Zenta 138, 268
Zorndorf 177
Zürich 192, 340, 342–344

A Kronosz Kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja

A Kronosz Kiadó a Szakkiadók Társulásának tagja,
könyveink elektronikusan elérhetők, olvashatók és kereshetők
az Arcanum Adatbázis Kiadó által létrehozott

www.szaktars.hu

adatbázisban

Kiadja a Kronosz Könyvkiadó Kft.

Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője

Felelős szerkesztő: Erőss Zsolt

Nyomdai munkák:
Séd Kft., Szekszárd

www.kronoszkiado.hu